

TEMA BROJA

▶ **POLJOPRIVREDNA POLITIKA
EVROPSKE UNIJE I SRBIJA**

▶ KAKO NAS DRUGI VIDE

▶ U POTRAZI ZA IDENTITETOM

Putokaz

Maj 2006

■	Pod lupom
Neustrašive kukavice	2

■	Tema broja
POLJOPRIVREDNA POLITIKA EU I SRBIJA	
Temelj i kamen spoticanja	3
Brazda od sedam milja	9
Izlazak na crtu	11
Sela u kompjuteru	14
Hrana sa garancijom	16
Povrtarstvo lepih manira	20
Poljoprivreda zdravog razuma	22
Zemljotres tranzicije	26

■	Analize
Jasan put i ozbiljne prepreke	35
Uputstvo za trošenje	38
Ulazak u kazneni prostor	40
Zakon usvojen, sudovi nespremni	43

■	Fenomeni
U potrazi za identitetom	46

■	Istraživanje
Srbija u iskrivljenom ogledalu	50

■	Na margini
Elitni fosili	54

Slovo o putu

Putokazi po pravilu stoje na raskršćima. Cilj im je da pokažu kako stići do odredišta. Ponekad mogu da skrate putovanje. Uvek nude mogućnost izbora.

»Putokaz« pred čitaocem stiže u jednom od sudbonosnih trenutaka u procesu integracije Srbije u sistem modernih evropskih država: zbog neispunjenja preuzetih obaveza pregovori su privremeno prekinuti. Istovremeno, svedoci smo naglašenog gubljenja entuzijazma za proširenje u samoj Uniji. Takav razvoj događaja pretili da još više uspori procese integracija i dodatno oteža i onako tešku tranziciju.

»Putokaz« je pokušaj grupe mahom mladih stručnjaka da svojim znanjem pomognu na tom putu..

Prevashodno, bavićemo se politikama Evropske Unije ali smo otvoreni i za sva mišljenja, stavove i pitanja koja se tiču integracija. Naravno, i za sumnje i nedoumice.

Tema prvog broja je Zajednička poljoprivredna politika EU koja ima posebno mesto u evropskoj građevini.

Put je izabran, »Putokaz« postavljen, ostaje da pružimo korak.

Neustrašive kukavice

Malo – malo pa neki strani uglednik pošalje ovdašnjim liderima poruku da – po pitanju Kosmeta, Republike Srpske, Crne Gore – moraju da pokažu «više lične državničke hrabrosti» i donesu i nepopularne odluke koje «neće biti u skladu sa većinskim raspoloženjem građana».

Istovremeno, lideri nekih od najvećih evropskih zemalja, očigledno usporavanje planiranog proširenja EU objašnjavaju «promenom raspoloženja građana» i «nedostatkom podrške tamošnjih birača».

Pitanje iz poslednje klupe: Da li je Đinđić imao podršku birača kada je hapsio Miloševića?

Narod najgluplji

Britanski naučnik Ričard Lin ozbiljno se zamerio srbskom čovečanstvu. Naznačeni Lin je Srbe proglasio najglupljim narodom u Evropi. Nacija se uznemirila ubeđena da je reč o široj međunarodnoj zaveri.

Globalnoj javnosti, Lin je postao poznat krajem prošle godine kada je ustvrdio da su žene gluplje od muškaraca. Sama ta tvrdnja govori o kakvom je naučniku reč i koliko ga treba shvatati ozbiljno.

Ipak, ostaje nejasno zašto Srbi automobile parkiraju po trotoarima a hodaju kolovozom.

Evropski san

«Ako Evropljane upitate šta hoće da postignu, odgovor često glasi: Kvalitet života. Većina Evropljana hoće da radi da bi živeli, a ne da žive da bi radili. Većina bi se, takođe, složila i da su socijalna prava i ljudska prava važna bar jednako kao i svojinska prava. Oni osećaju i izvesnu odgovornost za svoju prirodnu sredinu i veruju da diplomatskoj saradnji uvek treba dati prednost nad vojnom intervencijom. Većina Evropljana s akademskim obrazovanjem bi verovatno rekla da niko ne treba da bude bez zaštite izložen slobodnom tržištu, da je izvesna solidarnost neophodna i da društvo snosi odgovornost za grupacije koje su u nepovoljnom položaju. To su elementi evropskog sna. To je prvi san u istoriji koji u sebi krije bar tračak predstave kako bi mogla da izgleda jedna globalna svest». Džeremi Rifkin, američki ekonomista autor knjige «Evropski san».

Nemoj da bi neko naručio buđenje

Bubalice

Prema podacima UN, Kina svake godine školuje nešto više od 195 hiljada inženjera. Diplomom sa zvanjem «Inž» u SAD godišnje dobije 61 hiljada studenata.

Precizni podaci za Srbiju se još prikupljaju... U redovima ispred stranih ambasada.

Piter i Handke

Harold Pinter, dobitnik Nobelove nagrade za književnost za 2005. godinu, i Peter Handke, najveći živi pisac nemačkog govornog područja, ne prestaju da uznemiravaju učmalu evropsku intelektualnu elitu. Razlog je isti: njihove simpatije prema Srbima, ali i počivšem Slobodanu Miloševiću.

Evropskim elitistima nikako nije jasno kako je moguće da takve dve gromade imaju razumevanje, pa čak i opravdanje, za čoveka koga su nazvali «balkanskim kasapinom», uporedili ga sa Hitlerom i optužili za genocid? Užas koji je pak ophrvao naše intelektualce, naročito kada su videli Handkea na sahrani u Požarevcu ne može se ni opisati. Još su u šoku.

Lavina koja se sručila, naročito na Handkea – zabrane književnih večeri, satanizacija u medijima – govori kako nijedna vrednost – u ovom slučaju pravo na drugačije mišljenje – ne postoji sama po sebi već postoji samo borba za njeno ostvarenje.

Ne ulazeći u argumentaciju ove dvojice pisaca, izvesno je da im niko ne može sporiti slobodu da misle suprotno vladajućem mišljenju. Kao i ono što odlikuje nezavisnog intelektualca: pravo na sumnju u zvaničnu verziju, pravo na nepristajanje na obmanu i manipulaciju pravdanu višim interesom... i slobodu (naviku) da misle svojom glavom.

Možda je ozbiljnije pitanje od onog zašto su Pinter i Handke stali uz prokazane Srbe:

Kako se dogodilo da se ostali elitni evropski intelektualci nađu na pozicijama Klintona, Blera, Šredera, Robinsona, Šeja... koji sada manje ili više otvoreno priznaju da su manipulisali javnošću u pokušaju da pridobiju javno mnjenje za svoje političke planove.

Da li povika na Pintera i Handkea ima za cilj da sakrije stid onih koji vole da pristaju i ne vole da sumnjaju?

Temelj i kamen spoticanja

Veljko Racković

Zajednička poljoprivredna politika (ZPP) je dugo imala centralno mesto u evropskoj konstrukciji. Ona je najstarija politika Evropske zajednice (EZ) i dinamika njenog razvoja značajno je uticala na dinamiku razvoja same EZ/EU. Taj značaj se potvrđuje na institucionalnom, pravnom i budžetskom planu. Kriza prazne stolice iz 1965. godine, izazvana sporom oko finansiranja poljoprivredne politike, i potom usvojeni luksemburški kompromis izvršili su veliki uticaj na funkcionisanje institucija EZ, odnosno na proces donošenja odluka u Savetu. Na pravnom planu, oko 60% propisa EU odnosi se na ZPP i sudska praksa iz ove oblasti je često bila osnov za «velike odluke Suda pravde» kojima se razvijalo komunitarno pravo, kao npr. presuda «Mulder» kojom je priznato postojanje vanugovorne odgovornosti EU (što je retkost) za štetu koju su pretrpeli određeni poljoprivredni proizvođači. Konačno, uprkos konstantnim kritikama pojedinih država, ZPP zauzima oko 45% budžeta EU.

Poljoprivredna politika, koja je dugo bila motor integracije, izazivala je, a i dalje izaziva, velike polemike kako unutar, tako i van EU. Predlozi za njenu reformu javljaju se još od 60-ih godina i danas (kao što smo mogli videti prilikom usvajanja Finansijske perspektive EU 2007-2013). Ova kontroverzna politika deli države članice i preti da uzdrma ceo sistem EU.

U ovom tekstu ćemo predstaviti glavne karakteristike ZPP-a, njen razvoj, reforme i finansiranje.

Prošlost

Odluka da se stvori jedinstveni evropski ekonomski prostor doneta je 1958. godine. Sledeće što je trebalo uraditi bilo je da se stvori jedinstveni evropski primarni sektor, tj. poljoprivreda. Poljoprivredni sektor zemalja EZ, još od njenog stvaranja, bio je prilično neujednačen. Francuska je već od 50-ih godina ostvarivala poljoprivredne viškove, nemačka poljoprivreda se oslanjala uglavnom na uvoz, zemlje Beneluksa su imale veoma razvijeno stočarstvo, dok je Italija imala ono čime ostale članice nisu raspolagale – mediteransku poljoprivrednu kulturu. Na konferenciji u Strezi 1958. godine, Savet ministara doneo je odluku o stvaranju zajedničke poljoprivredne politike.

Metodi kojima se ona ostvarivala bili su prilično osporavani već od njenih početaka. A to su: garantovane otkupne cene, subvencije, premije za izvoz i prelevmani. Tako postavljeni mehanizmi su doveli EZ u sukob sa ostalim učesnicima na svetskom tržištu zbog svoje protekcionističke prirode, odnosno bili su u suprotnosti sa principima liberalne tržišne ekonomije koje je postavio GATT. Osim tih «neugodnosti» koje je EZ imala zbog ZPP-a, javljali su se i drugi pro-

blemi kao što su veliki pritisak na budžet i stvaranje enormnih poljoprivrednih viškova, tzv. mora mleka i brda putera, s kojima Evropljani nisu znali šta da rade. Naravno, EZ je brzo morala da pristupi reformi ZPP-a.

Prva značajnija reforma ZPP-a je pokrenuta 1992. godine kada je Ray McSharry, tadašnji evropski komesar za poljoprivredu, izneo predloge za radikalne promene u sistemu ZPP-a. Reforma se sastojala u sledećem: cena žitarica je smanjena za 33% u periodu od tri godine, s tim što su poljoprivredni proizvođači zauzvrat dobili kompenzacije u vidu direktnih plaćanja, kao i obavezu da deo zemljišta «ostave po strani». Cena uljarica je morala da se usaglasi sa cenom uljarica na svetskom tržištu. Cena govedine je smanjena za 15%.

Ta reforma je za posledicu imala značajno smanjenje poljoprivrednih viškova, kao i smanjenje dispariteta između unutrašnjih cena poljoprivrednih proizvoda EU i cena na svetskom tržištu.

Mehanizmi

Ciljevi ZPP-a određeni su Osnivačkim ugovorom (čl.32-38). To su: povećanje produktivnosti u poljoprivredi, obezbeđivanje odgovarajućeg životnog standarda poljoprivrednog stanovništva, stabilizacija tržišta poljoprivrednih proizvoda, garantovanje snabdevanja i obezbeđivanje snabdevanja potrošača po razumnim cenama.

ZPP je u isključivoj nadležnosti EU. Države članice sprovode mere koje se tiču organizovanja tržišta i preduzimaju interventne mere. Nacrtom ustava EU predviđeno je prebacivanje ZPP-a iz isključive nadležnosti EU u podeljenu nadležnost između EU i država članica.

Odluke koje se odnose na ZPP i kojima se ona kreira donose se primenom procedure konsultacija. Komisija dostavlja predlog Parlamentu koji daje povodom njega mišljenje, pa se takav predlog dostavlja Savetu ministara

koji konačnu odluku donosi kvalifikovanom većinom. Materijal potreban Savetu ministara za donošenje odluke priprema Specijalni poljoprivredni komitet, a ne COREPER, Komitet stalnih predstavnika, kako je inače pravilo za ostale politike EU. Nacrt ustava EU i ovde predviđa jednu značajnu promenu koja se odnosi na to da će se svi propisi vezani za ZPP usvajati procedurom saodlučivanja.

ZPP je pojmovno povezana sa idejom jedinstvenog tržišta EU, pa se, samim tim, i osnovne slobode koje predstavljaju preduslov za postojanje jedinstvenog evropskog tržišta primenjuju i u ZPP. A to su slobodno kretanje poljoprivrednih i poljoprivredno-prehrambenih proizvoda, što znači da nema carina, taksu čiji je efekat jednak efektu carina i mera ekvivalentnog efekta, već roba slobodno cirkuliše po celoj teritoriji Unije bez administrativnih ograničenja. Potom, slobodno kretanje ljudi, ovde se to odnosi na poljoprivrednike, na njihovo pravo na kretanje i nastanjivanje s mogućnošću bavljenja poljoprivredom bilo gde na teritoriji EU. Već u vezi s pitanjem slobodne konkurencije imamo odstupanje od pravila.

Klasična pravila politike konkurencije se ne primenjuju apsolutno na ZPP. Sud pravde je presudom «Gottrup-Klim» iz 1994. godine odlučio da ZPP ima prioritet u odnosu na politiku konkurencije utvrđenu članovima 81. i 82. Osnivačkog ugovora. Državna pomoć, inače anatemisana od strane savremene globalne politike konkurencije, dozvoljena je u određenim slučajevima u ZPP: u slučajevima koji se tiču određene ugrožene poljoprivredne grane/delatnosti, u slučaju siromašnih i nerazvijenih regiona i u slučaju kada su određene oblasti pogođene teškom elementarnom nepogodom.

Sukobi

Unija je zbog svoje poljoprivredne politike često dolazila u sukob sa SAD. SAD su bile nezadovoljne jer su dobile jakog konkurenta

na svetskom tržištu, a argumenti kojima su pravdali svoje nezadovoljstvo bili su da ZPP nije u skladu sa principima GATT-a i da na taj način EU sprečava najnerazvijenije zemlje da razvijaju svoju poljoprivredu (?). Do američko-evropskog kompromisa se došlo tokom urugvajске runde GATT-a, sklapanjem sporazuma iz Blera, a sve zahvaljujući novoj reformisanoj Mc Sharry-ovoj ZPP. Suština sporazuma je da se garantovane cene smanjuju za 20%, prelevmani se transformišu u carine, izvozne premije se smanjuju za 36%, ostavlja se pet miliona hektara obradive zemlje po strani.

Zajednička poljoprivredna politika predstavlja i poseban izazov za pregovore o potpisivanju Sporazuma o pridruživanju, kao i za samo pristupanje. Ulazak Švedske, Austrije i Finske u EU 1995. godine nije izazvao veće potrebe na tom polju budući da su te zemlje bile u stanju da obezbede i veću finansijsku podršku svojim poljoprivrednicima nego što bi to ZPP dozvolila.

Proširenje na zemlje centralne i istočne Evrope nosi mnogo teže izazove, s obzirom na to da je procenat poljoprivrednog stanovništva novopridošliх članica znatno veći i da nisu imale tako visok nivo cenovne i druge podrške poljoprivrednim proizvođačima. Istovremeno, nove članice su ekonomski značajno slabije, što znači da mnogo manje doprinose zajedničkom evropskom budžetu nego što imaju koristi iz njega. EU se već prethodno pripremila dokumentom – Agenda 2000 – koji je usvojen 1997, a kojim je potrošnja za ZPP limitirana na 42,5 milijardi evra. U toku procesa pristupanja novih deset članica, ukazano je na to da one ne mogu da očekuju isti nivo podrške koji imaju «stare» države članice i da je neophodno odrediti prelazni period nakon stupanja u članstvo.

Sadašnjost

Tokom devedesetih došlo je do značajnih promena u oblasti ZPP-a. Pošlo se od ograni-

čavanja poljoprivredne proizvodnje, s ciljem da se smanje viškovi. Zaštita životne sredine je dobila na velikom značaju i to pitanje je postalo neraskidivo vezano s pitanjem ZPP-a i poljoprivrede uopšte. Pitanje ruralnog razvoja se pojavilo kao bitan faktor. Ruralnim razvojem se suštinski ohrabruju i stimulišu razne inicijative koje pomažu poljoprivrednicima da uvedu raznovrsnost u svoje aktivnosti i da se one ne svedu samo na poljoprivrednu proizvodnju, već da se više komercijalizuju njihove delatnosti.

Budžet za poljoprivredu je fiksno određen i plafoniran tako da se delimično umire poreski obveznici koji na ZPP nisu uvek blagonaklono gledali. Poljoprivredni proizvođači se sada moraju orijentisati ka konkretnim potrebama i zahtevima potrošača što, naravno, ne znači da će subvencije biti u potpunosti ukinute. Sve ovo je uobičajeno novom reformom usvojenom na međuvladinom savetu u Luksemburgu 2003. godine.

Reforma iz 2003. godine

Na osnovu nove reforme iz 2003, poljoprivrednici nisu više plaćeni da bi što više proizvodili, već su subvencije koje im se uplaćuju vezane za tražnju koja postoji na tržištu. Uzimaju se u obzir zahtevi potrošača i primedbe poreskih obveznika, s tim što je ostavljeno samim poljoprivrednicima da odluče šta će da proizvedu, a sve u skladu sa zahtevima tržišta. Ranije je sistem subvencija funkcionisao tako da što više poljoprivrednik proizvede, to mu se više subvencija isplati. Ubuduće većina subvencija biće isplaćivana nezavisno od toga koliko se proizvede.

Reforma u potpunosti menja sistem plaćanja pomoći farmerima u EU. Suština reforme je da su direktna plaćanja vezana za proizvodnju određenih kultura zamenjena plaćanjem po domaćinstvu, odnosno dolazi do «odvajanja» plaćanja od proizvodnje. Parametar za utvrđivanje pomoći koju će jedno domaćinstvo dobiti jeste iznos koji je to do-

maćinstvo primalo u periodu od 2000. do 2002. godine.

Da bi farmeri primili direktnu pomoć iz fondova EU, potrebno je da poštuju određeni skup standarda, tzv. Eko-uslovljavanje. EU je utvrdila listu od 18 normi iz oblasti zaštite životne sredine, zdrave hrane, zdravlja biljnog i životinjskog sveta, dobrobiti životinja, kao i propise vezane za stavljanje zemljišta izvan upotrebe za površine pod žitaricama, održavanje zemljišta u dobrom stanju i dr. Plaćanje pomoći će poštovati skup standarda u ovoj oblasti i biće uveden obavezan sistem sankcija kako bi se ojačala uslovljenost za dobijanje pomoći iz fondova ZPP-a.

Da bi se poljoprivrednici informisali o svim ovim uslovima, uvodi se sistem Saveta za poljoprivredu, koji bi trebalo da bude dostupan svima do 2007. godine, a postaće obavezan posle 2010. godine. Sistem uvođenja Saveeta za poljoprivredu ima za cilj da omogući poljoprivrednicima da koriste savete vezane za primenu normi koje se odnose na ostvarivanje dobre poljoprivredne prakse.

Ruralni razvoj, drugi stub ZPP-a, ojačan je usvajanjem novih mera čije je uvođenje počelo 2005.godine. Inovacije se prevashodno odnose na proširenje polja primene ruralnog razvoja, kako bi se ozbiljnije uzela u obzir pitanja bezbednosti i kvaliteta prehrambenih proizvoda a poljoprivrednicima pomoglo da se prilagode strogim normama u pogledu uslovljenosti. Ukratko, kvalitet prehrambenih proizvoda i poštovanje normi postaju nove ključne tačke politike ruralnog razvoja. Posebno je povećana pomoć mladim poljoprivrednicima.

Reforma iz 2003. godine nalaže da modulacija pomoći postane obavezna. Modulacija, ili postavljanje maksimalnih ograničenja koje jedna farma može da primi, definisana je kao redukcija direktnog plaćanja koje primaju velike farme, i ona ima za cilj da finansira dodatne mere za ruralni razvoj. Modulacija se primenjuje kada pomoć pređe 5.000 evra

i počela je 2005. godine sa stopom od 3%, a zatim će stopa od 4% biti u 2006. a u periodu od 2007. do 2013. biće 5%. Prema izveštaju Komisije, stopa redukcije od 5% će omogućiti da se dodatne 1.2 milijarde evra godišnje dodeli za finansiranje ruralnog razvoja. U novim državama članicama modulacija će početi da se primenjuje od trenutka kada se direktna pomoć bude ravnomerno raspodelila na 25 ili 27 država članica proširene Unije.

Ovaj sistem će učiniti da poljoprivrednici postanu konkurentniji na tržištu, s tim što će oni sami odlučivati šta će proizvoditi, šta im se najviše isplati a, s druge strane, prihodi su u svakom slučaju obezbeđeni.

Finansiranje

Finansiranje zajedničke poljoprivredne politike (ZPP) odvija se kroz posebne fondove formirane u okviru budžeta EU. Jedinostveni fond, Evropski poljoprivredni fond za upravu i garanciju (EPFUG) je osnovan 1962. godine i iz tog fonda se finansiraju osnovni poljoprivredni troškovi, grupisani u dva odeljka: Odeljak za garanciju i Odeljak za upravu. Odeljak za garanciju je bio upućen za troškove vezane za podršku tržištu, odnosno za podršku izvozu i pomoć proizvođačima, dok je Odeljak za upravu finansirao, zajedno sa državama članicama, projekte u okviru strukturnih fondova EU i inicijative Lider+. Finansiranje ZPP-a kroz ovaj fond će se obavljati do kraja 2006. godine kada se uvode dva nova fonda.

Usled reformi koje se sprovode u okviru ZPP-a i budžetskih reformi EU, Komisija je odredila uslove i specifična pravila za finansiranje ZPP-a. Na osnovu njenog predloga Savet EU je usvojio Uputstvo 1290/2005. od 21. juna 2005. godine kojim se uspostavlja jedinstveni pravni okvir za finansiranje ZPP-a, i kojim se stvaraju dva nova poljoprivredna fonda. Novi poljoprivredni fondovi su: Evropski fond za garanciju u poljoprivredi

(EFGP) i Evropski poljoprivredni fond za ruralni razvoj (EPFRR). Pošto se određene mere koje se finansiraju iz ovih fondova sprovode zajednički sa državama članicama.

Uputstvo predviđa uslove na osnovu kojih će Komisija implementirati budžet i precizirati oblasti u kojima su države članice obavezne da sarađuju. Uputstvo propisuje pravila na osnovu kojih država članica može da akredituje ili da povuče akreditaciju od agencija za plaćanje i tela za koordinaciju. Takođe, predviđa stvaranje tela za sertifikaciju, koje imenuje država članica i koja su odgovorna za izdavanje sertifikata; menadžment, monitoring i kontrolu i izradu godišnjih finansijskih izveštaja.

Države članice su obavezne da preduzmu sve neophodne mere kako bi na efikasan način zaštitile finansijski interes Zajednice. Takođe će samo plaćanja koja su izvršena od strane akreditovanih agencija za plaćanje biti finansirana od strane Zajednice i finansijska pomoć će biti isplaćena u potpunosti korisnicima.

U pogledu troškova kojima se rukovodi zajednički od strane država članica i Komisije, iz Evropskog fonda za garanciju u poljoprivredi finansiraju se sledeća plaćanja:

- refundacija sredstava usled izvoza poljoprivrednih proizvoda u zemlje van EU,
- intervencije na tržištu poljoprivrednih proizvoda,
- direktna plaćanja farmerima,
- određene mere, preduzete od strane država članica s ciljem da se upoznaju i predstave poljoprivredni proizvodi u i izvan tržišta EU.

Iz EFGP-a se plaćaju i troškovi kojima rukovodi direktno Komisija: finansijski dodaci za veterinarske mere, veterinarske inspekcije, promocija poljoprivrednih proizvoda, mere vezane za upotrebu genetskih resursa u poljoprivredi itd. Novčana sredstva iz ovog fonda

isplaćuje Komisija državama članicama kroz mesečnu nadoknadu troškova, a na osnovu izveštaja o plaćanjima koje je država izvršila. Komisija će ustanoviti jedan kontrolni sistem tako da će biti upoznata sa svim troškovim (države su obavezne da učine dostupnim sve relevantne informacije vezane za korišćenje fonda) i svakog meseca će dostavljati Savetu i Parlamentu izveštaje o plasmanu sredstava. Ukoliko Komisija utvrdi da su prekršena pravila o distribuciji sredstava, ona može da suspenduje ili redukuje plaćanja.

Iz Evropskog poljoprivrednog fonda za ruralni razvoj se uglavnom finansiraju troškovi koji su zajednički rukovođeni od strane država članica i Komisije, tj. programi za ruralni razvoj u skladu sa predlogom Komisije (COM(2004)). Komisija je i u okviru distribucije sredstava iz ovog fonda ustanovila precizne kontrolne mere kako bi se izbegle zloupotrebe i sprečilo rasipanje iz evropskih fondova.

Budućnost

Zajednička poljoprivredna politika, čedo EU na koje su Evropljani bili veoma ponosni i koje je davalo prvih godina odlične rezultate, počela je već posle određenog vremena da im zadaje glavobolje. Brda putera, mora mleka, zauvek promenjeni pejzaži zapadne Evrope, ekološki problemi, lude krave, sukob sa SAD, nove siromašne članice. Uz sve to, Evropljani su sistemom subvencija stvorili jednu posebnu klasu razmaženih poljoprivrednika naviklih na redovne dotacije, koji na pomen bilo kakve finansijske redukcije veoma burno reaguju, što inače ima ozbiljne političke implikacije kojih se evropski političari najviše boje.

S druge strane, može se reći da je ZPP postala nešto za šta u samom početku nije imala ambicija – neka vrsta novog ideološkog principa koji se umnogome razlikuje od savremenih svetskih ekonomskih tendencija kojima se pokušava uniformisati planeta, pa samim tim i tolika buka protiv ZPP-a. Pod-

setimo da su najveći protivnici genetski modifikovane poljoprivrede baš iz redova EU, radnici (poljoprivrednici) se ne prepuštaju surovim zakonima tržišta i ekološko nesavesni proizvođači se strogo kažnjavaju. Mada se, naravno, ne treba zavaravati i stvarati idealizovanu sliku, jer ipak ti humani principi kojima se opravdava njeno postojanje za sada ne prelaze granice šengenskog prostora.

Šta se radilo sa tim enormnim poljoprivrednim viškovima. Jedan značajan deo se uništavao, jer po objašnjenju evropskih zvaničnika, ekonomska računica ne dozvoljava da se oni pretvore u humanitarnu pomoć zato što su troškovi transporta daleko veći od troškova uništavanja. Argumentovano!

Kao što smo videli, poljoprivredna politika EU se konstantno menja i veliko je pitanje kakva će biti za pet, deset ili petnaest godina kada ćemo verovatno i mi postati punopravni članovi. Sukob oko britanskog ribejta, modernizacije EU, tehnološkog i ekonomskog napretka i korenitih promena ZPP-a, koji se javio tokom rasprava o Finansijskoj perspektivi EU za 2007-2013, najavio je krupnu reformu ZPP-a, a samim tim i EU. Osnovni zahtev zemalja, okupljenih oko Velike Britanije, usmeren je na smanjenje poljoprivrednog budžeta u korist ulaganja u obrazovanje, tehnološke inovacije i ekonomski napredak. S druge strane, Francuska, kao najveći korisnik poljoprivrednog fonda, oštro se protivi takvoj reformi. Izgleda da nas očekuje sukob između «stare» i «nove» Evrope. Promene su svakako neophodne jer se ciljevi određeni «Lisabonskom strategijom» (pre svega da 2015. godine EU bude najkonkurentniji ekonomski blok na svetu) mogu ostvariti samo modernizacijom EU. Možda je ZPP, makar onakva kakvu smo do sada imali, odradila svoj posao.

Brazda od sedam milja

Ana Hrnjak

Proces stabilizacije i pridruživanja predstavlja okvirni mehanizam za pridruživanje zemalja zapadnog Balkana Evropskoj uniji. Ovim mehanizmom se uspostavlja dugoročna politika EU za države Regiona koje dotad nisu bile uključene u neki drugi vid institucionalnog odnosa sa EU. Kruna ovog procesa je Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju kojim države potpisnice stiču status pridružene članice EU, status identičan onome koje su zemlje centralne i istočne Evrope stekle stupanjem na snagu evropskih ugovora potpisanih tokom devedesetih godina.

Sporazum o stabilizaciji i asocijaciji je, pre svega, trgovinski ugovor i njegov cilj je stvaranje zone slobodne trgovine između SCG i EU. Sporazum karakteriše «asimetričnost» jer EU ukida carine na robu iz SCG, dok mi postepeno ukidamo carine i druge trgovinske barijere na robu iz EU.

Sporazum i poljoprivreda

Poseban izazov za pregovaranje predstavljaju poljoprivredni proizvodi čiji se promet posebno reguliše, kako zbog poljoprivredne politike EU, tako i zbog osetljivosti tog sektora kod nas. To znači da poljoprivreda ima specijalan status tokom pregovora, a i u samom Sporazumu. Takav status se ogleda u tome da poljoprivredni proizvodi predstavljaju izuzetak od principa uspostavljanja slobodnog prometa roba i da su rokovi za ukidanje carina, kvota i kontingenata mnogo duži nego za druge proizvode.

Takođe, kupovina i korišćenje poljoprivrednog zemljišta može da se posebno reguliše kako se ne bi dozvolilo evropskim konkurentima da slobodno kupuju. Ovakvo rešenje je ispregovarala Hrvatska za svoj SSP¹

Značaj ovakvog regulisanja je da se ostavi duži period za države koje pristupaju EU da reformišu svoj poljoprivredni sektor i da se osposobe za kasniju punu integraciju u složen sistem Zajedničke poljoprivredne politike EU. Ukoliko bi se dozvolio nesmetan uvoz poljoprivrednih proizvoda iz EU, naš poljoprivredni sektor bi pretrpeo veliku štetu jer ne bi mogao da izdrži snažni pritisak konkurencije iz EU.

Asimetričnost Sporazuma se u slučaju poljoprivrede ogleda u tome da Srbija već ima preferencijalni status kojim je 85% poljoprivrednih proizvoda iz Srbije oslobođeno svih dažbina, dok se junetina, vino i šećer nalaze na režimu kvota (u sklopu kojih se ne plaćaju nikakve dažbine), a sa druge strane, Srbija je zadržala svoje carine i druga ograničenja na proizvode iz EU.

Preferencijalni status koji Srbija ima već je dao pozitivne rezultate koji se, pre svega, ogledaju u postojanju suficita u razmeni poljoprivredno-prehrambenih proizvoda sa EU.

¹Slična rešenja su moguća i prilikom pregovora o pristupanju. Tako je npr. Češka stavila derogaciju na Sporazum o pristupanju u pogledu prava na slobodnu kupovinu poljoprivrednog zemljišta od strane drugih državljana EU (derogacija će trajati sedam godina od dana stupanja u članstvo)

Međutim, nakon potpisivanja Sporazuma o stabilizaciji i asocijaciji, Srbija će biti u obavezi da postepeno smanjuje carine i liberalizuje svoje poljoprivredno tržište. Kakvi će rokovi biti ugovoreni, i za koje proizvode, zavisi od pregovaranja koje je u toku.

Pregovore o zaključenju Sporazuma pripremala je Radna grupa za poljoprivredu. U njenom sastavu su, pored predstavnika Ministarstva poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede i predstavnici Ministarstva trgovine, turizma i usluga, ministarstava privrede, finansija, ekonomskih odnosa sa inostranstvom, nauke i životne sredine, kao i drugih kompetentnih institucija - Kancelarije za pridruživanje EU i Republičkog zavoda za statistiku.

Utvrđena je trgovinska pozicija Srbije, identifikovani su sektori koji moraju biti predmet zaštite i izvršena je klasifikacija svih poljoprivredno-prehrambenih proizvoda. Sve ovo treba da pruži osnov za obezbeđivanje adekvatne carinske zaštite za naše proizvode, čime će se sprečiti ugrožavanje osetljivih poljoprivrednih sektora od strane konkurencije iz EU.

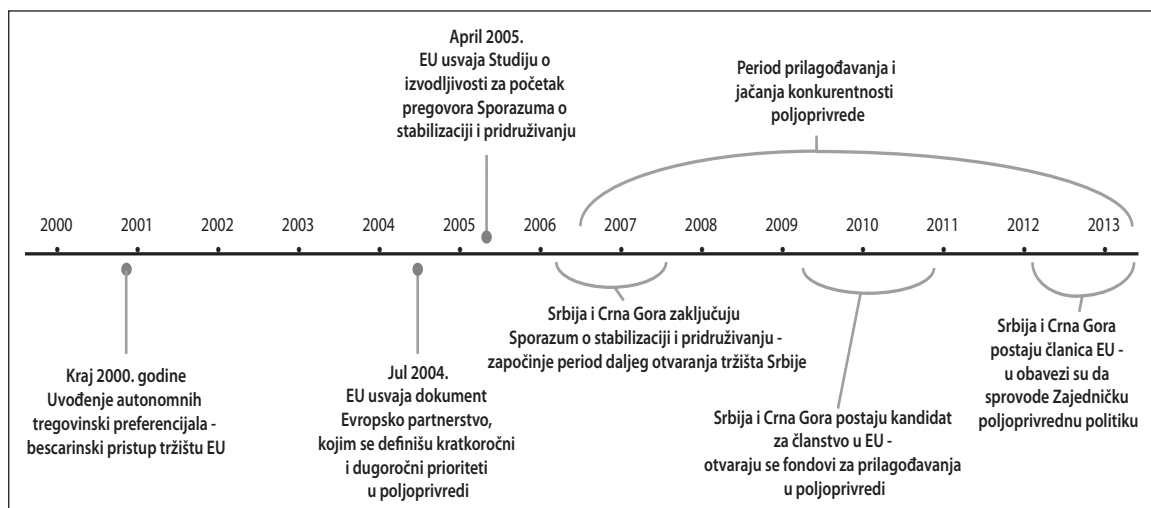
Izazovi

Potpisivanjem Sporazuma o stabilizaciji i asocijaciji otpočeće nova i najznačajnija eta-

pa u reformi poljoprivrednog sektora u Srbiji. Konačan cilj je stvaranje zone slobodne trgovine i usaglašavanje zakonskih propisa Srbije sa onima u EU. Takođe, veoma značajan aspekt je i institucionalno približavanje i institucionalne reforme u poljoprivrednom sektoru. Poljoprivreda će pretrpeti velike promene koje se pojedinim akterima neće svideti, ali je to neophodno kako bi se adekvatno odgovorilo na tržišne izazove koji se nameću na svetskom tržištu.

Jedini način da uhvatimo korak sa svetskim i evropskim kretanjima jeste brzo i efikasno sprovođenje reformi, harmonizacija sa standardima EU i STO i izgradnja jake institucionalne strukture. Kako bi se te promene sprovele sa što manje teškoća, EU je obezbedila posebne fondove za unapređenje konkurentnosti i uvođenje evropskih standarda u poljoprivredi. Neophodno je da se ovi fondovi maksimalno iskoriste i da se izbegnu greške koje su druge države učinile tokom procesa pridruživanja (nedovoljno iskorišćavanje fondova, zloupotreba evropskih fondova, loše plasiranje sredstava itd.). Trebalo bi da se informišemo o njihovom iskustvu, jer pridruživanje je škola u kojoj je prepisivanje dozvoljeno.

Prikaz procesa priključenja Srbije i Crne Gore EU Ključni vremenski periodi za poljoprivredu Srbije

Izlazak na crtu

Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede

Poljoprivreda, kao jedna od ključnih komponenti privrede Srbije, nalazi se pred novim, velikim izazovom koji nameće pridruživanje Evropskoj uniji. Pridruživanje će imati veliki uticaj na transformaciju poljoprivrednog sektora, pre svega zato što se više od 50% propisa EU odnosi na ovu oblast i što iz prethodnog proširenja EU (maj 2004. kada se deset novih zemalja pridružilo EU) vidimo da je poljoprivreda predstavljala veliki izazov tokom pregovora.

Ovaj proces doneće brojne promene, kao što su promene u strukturi proizvodnje, farmi, upravljanju resursima, sistemu kontrole proizvodnje, pristupu tržištu, odnosu prema očuvanju životne sredine i ruralnom razvoju.

Koristi

Strategija pridruživanja EU u sferi poljoprivrede zahteva ozbiljan pristup kroz detaljno saznavanje i definisanje ekonomskih pravilnosti koje će omogućiti da se izbegne situacija u kojoj se kurs reformi u poljoprivredi negativno menja u skladu sa individualnim interesima. On mora predstavljati efikasnu integraciju naučnih i ekspertskih potencijala i iskustava u zemlji i primera dobre prakse iz inostranstva. U svakom slučaju, jasno je, na osnovu iskustava novih zemalja članica EU, da će poljoprivreda Srbije imati tri velike koristi od priključenja EU:

1. slobodan i neograničen pristup najvećem poljoprivrednom tržištu na svetu - 450 miliona stanovnika;
2. sofisticiran sistem veterinarskih, fitosanitarnih standarda, standarda za bezbednost i kvalitet hrane koji pružaju podjednaku sigurnost potrošačima na domaćem tržištu, kao i zaštitu domaćim proizvođačima i omogućen pristup stranim tržištima, bilo da se radi o EU ili zemljama koje su van nje;
3. značajna sredstva finansiranja koja će Srbija dobiti iz budžeta EU putem zajedničke poljoprivredne politike (ZPP) i programa ruralnog razvoja.

Prilagođavanje

Da bi se ostvarila maksimalna korist od procesa integracije u EU, u svakoj fazi tog procesa Srbija treba da obezbedi neophodan zakonski okvir, da i administracija i agroindustrija budu spremne i sposobne da prihvate izazove koje pruža EU. Pošto se politika EU stalno menja, kreatori agrarne politike u Srbiji moraju da prave analize i predviđanja u kojem se pravcu ZPP kreće i da u skladu sa tim prilagode svoju strategiju pristupa. Imajući u vidu reforme ZPP-a, pregovore u okviru STO-a i nove mere vezane za bezbednost hrane u EU, strategija integracija poljoprivredne politike Srbije treba da bude zasnovana na sledećim pretpostavkama:

- Poljoprivredna gazdinstva u Srbiji, ukoliko žele da nađu tržište za svoje proizvode, moraju da postanu konkurentna u pogledu kvaliteta i cene na svetskom tržištu, kao i da ne mogu očekivati veli-

ku cenovnu i trgovačku podršku. To će zahtevati vrlo brz proces restrukturiranja i značajno unapređenje konkurentnosti i efikasnosti za srpsku poljoprivredu i prehrambenu industriju.

- Poklanjanje sve veće pažnje finansiranju drugog stuba ZPP-a (ruralni razvoj, zaštita životne okoline i razvoj malih i srednjih farmi) ide u korist Srbiji i srpskoj poljoprivredi. Farme u Srbiji su trenutno manje produktivne i znatno manje od proseka u EU, i prelaz na direktna plaćanja predstavlja realokaciju resursa od produktivnijih ka manje produktivnim farmama i kroz modulaciju, od većih ka manjim farmama. Srbija ima ogromnu potrebu za obnavljanjem i razvojem sela, posebno u smislu stvaranja nepoljoprivrednih izvora prihoda, konsolidovanja poljoprivrednih gazdinstava i usklađivanja poljoprivredne proizvodnje i ruralne ekonomije u celine sa raspoloživim resursima i mogućnostima tržišta.
- Treća pretpostavka se odnosi na to da Srbija treba da uloži ogroman i trajan napor da prilagodi veterinarske, fitosanitarne i standarde o bezbednosti hrane standardima EU. Stoga, Srbija treba da za svoje glavne proizvode uvede što je pre moguće sistem bezbednosti hrane kompatibilan sa sistemom EU.

Koraci

Krajem 2004. godine predstavljena je strategija poljoprivrede Srbije koja je zvanično definisala ciljeve agrarne politike u Srbiji i predložila osnovne pravce agrarne politike koji treba da se sprovedu da bi se postigli zacrtani ciljevi.

Osnovni pravci:

- promena strukture (proizvođača, vlasništva i institucija);
- razvoj tržišta i tržišnih mehanizama;
- ruralni razvoj i zaštita životne sredine;

Osnovni strateški ciljevi:

- izgraditi održiv i efikasan poljoprivredni sektor koji može da se takmiči na svetskom tržištu doprinoseći porastu nacionalnog dohotka;
- obezbediti hranu koja zadovoljava potrebe potrošača u pogledu kvaliteta i bezbednosti;
- osigurati podršku životnom standardu za ljude koji zavise od poljoprivrede, a nisu u stanju da svojim razvojem prate ekonomske reforme;
- osigurati podršku održivom razvoju sela;
- sačuvati životnu sredinu od uticaja efekata poljoprivredne proizvodnje;
- pripremiti poljoprivredu Srbije za integraciju u EU;
- pripremiti politiku domaće podrške i trgovine u poljoprivredi za pravila STO.

Sve aktivnosti predložene Strategijom poljoprivrede Srbije u potpunosti su u skladu sa standardima EU. Stoga se Strategijom za pristupanje EU u oblasti poljoprivrede identifikuju samo osnovni ciljevi i zadaci koje poljoprivreda Srbije treba da ostvari na putu integracija u ZPP, dok se Strategijom razvoja poljoprivrede definišu mere i obaveze koje Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede i ostali učesnici u poljoprivrednom lancu treba da preduzmu za ostvarivanje zacrtanih ciljeva.

Tri faze

Put poljoprivrede Srbije ka EU možemo podeliti u tri faze koje se delimično poklapaju:

Priprema

Ova faza treba da obuhvati završetak transformacije poljoprivredne ekonomije od društvene ka tržišnoj i njenu pripremu za investiranje i restrukturiranje. Potrebno je jasno definisati ulogu Vlade u poljoprivrednom sektoru i akcenat staviti na izgradnju registra

ra gazdinstava, stoke i vinograda, izgradnju tržišta zemljišta i kredita. Direktnu podršku usmeravati u strukturalne promene, investiciju podršku i podršku ruralnom razvoju.

Tokom ovog perioda Srbija će imati poziciju koja joj daje preferencijalni pristup na tržište EU, a time i mogućnost kratkog perioda zaštite u odnosu na otvaranje ka međunarodnoj konkurenciji.

Implementacija

Tokom ove faze srpska poljoprivreda će se u velikoj meri integrisati u poljoprivredu EU, kao i u druga strana tržišta. Jednostrane koncesije od strane EU u vidu trgovinskih preferencijala zamenjene su obavezama koje proizlaze iz STO članstva i uspostavljanjem slobodne zone trgovine u okviru Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju.

Oba navedena ugovora će se realizovati u dužem periodu ali srpski proizvođači i prerađivači će morati da ostvare brz napredak u pogledu kvaliteta i efikasnosti ukoliko žele da se uključe na ovo široko tržište. U ovom periodu potrebno je izvršiti sledeće aktivnosti: uvećavanje poseda, konsolidacija, restrukturiranje, specijalizacija i diverzifikacija ruralne ekonomije kao alternativa sitnom farmerstvu; racionalizacija u prerađivačkom sektoru koja će rezultirati u smanjenju broja privrednih subjekata koji će poslovati po standardima EU; investiranje u savetodavne službe i edukacije i unapređenje kvaliteta i marketinga.

Integracija

U ovoj fazi će se obaviti finalno poravnanje relevantnih sistema i legislativa u saglasnosti sa EU, jer se Srbija priprema da preuzme puna prava i obaveze koje proizlaze iz članstva. U ovoj finalnoj fazi, svaki deo legislative moraće da se primenjuje u Srbiji, čak i ako je on od perifernog značaja za poljoprivrednu industriju u zemlji.

Pripreme za prihvatanje Zajedničke poljo-

privredne politike podrazumeva usvajanje sisteme subvencija i osposobljavanje za korišćenje razvojnih fondova EU, sistema kvota kao i evropsku podelu rada u agrobiznisu.

Osnovni zadaci u ovoj fazi su: pravna harmonizacija; nadzor i finalno podešavanje implementacionih mehanizama i uspostavljanje potrebnog zakonskog okvira i struktura koji su neophodni za implementaciju ZPP-a.

Sela u kompjuteru

Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede

Na putu modernih evropskih integracija u sferi agrara, jedan od bitnih napora je uspostavljanje visokih standarda u oblasti poljoprivrede.

S projektima koje realizuje Ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva Republike Srbije, a koji se odnose na registraciju poljoprivrednih gazdinstava i registraciju goveda na teritoriji cele Republike Srbije, poljoprivreda Srbije se u dobroj meri približava načinu privređivanja u oblasti poljoprivrede koji je na snazi u EU.

Gazdinstava

Prvi put se na teritoriji Republike Srbije sprovodi registracija poljoprivrednih gazdinstava. Ministarstvo poljoprivrede pokreće proces registracije sa ciljem da tačno prepozna korisnike agrarnog budžeta kako bi racionalnije sprovelo mere za podsticanje razvoja poljoprivredne proizvodnje i uspostavilo direktan kontakt sa proizvođačima bez posrednika.

Poljoprivrednik podnosi zahtev za upis svog poljoprivrednog gazdinstva u Registar poljoprivrednih gazdinstava. Taj korak mu omogućava da kao registrovani proizvođač, poljoprivrednik konkuriše za krakoročni i dugoročni kredit, da mu subvencije budu isplaćene direktno na račun ili da dobije podršku od 30 do 50% vrednosti investicije iz programa mera za unapređenje sela. Takođe, uvođenjem ovog sistema pripremiće se mehanizam za distribuciju pretpristupne pomoći EU našim poljoprivrednicima.

Poljoprivrednim gazdinstvom, za potrebe upisa u Registar, smatra se gazdinstvo sa najmanje 0,5 hektara poljoprivrednog zemljišta na teritoriji Republike Srbije na kome se obavlja poljoprivredna proizvodnja. Poljoprivredno gazdinstvo može biti upisano u registar i kada raspolaze i sa manje od 0,5 hektara poljoprivrednog zemljišta ali kada se na tom zemljištu obavlja stočarska, živinarska, voćarska ili vinogradarska proizvodnja odnosno uzgoj ribe, pečuraka, puževa, pčela i dr. u skladu sa uredbom.

Pod poljoprivrednim zemljištem podrazumevamo: njive, vrtove, voćnjake, vinograde, pašnjake, livade, ribnjake, trstike, močvare, kao i drugo zemljište koje po svojim prirodnim i ekonomskim uslovima može da se koristi za poljoprivrednu proizvodnju.

U Registar poljoprivrednih gazdinstava upisuju se:

1. fizička lica - poljoprivrednici zajedno sa članovima svog porodičnog poljoprivrednog gazdinstva;
2. preduzeća registrovana za obavljanje poljoprivredne proizvodnje;
3. zemljoradničke zadruge;
4. preduzetnici registrovani za obavljanje poljoprivredne proizvodnje i
5. naučnoistraživačke organizacije iz oblasti poljoprivrede.

U Registar se upisuju nosioci poljoprivrednog gazdinstva, odnosno fizičko lice koje je vlasnik poljoprivrednog zemljišta ili

poljoprivredno zemljište koristi po osnovu zakupa ili po osnovu izjave o korišćenju zemljišta bez naknade. Nosioc porodičnog poljoprivrednog gazdinstva može biti i drugi član porodičnog gazdinstva koga pisanom izjavom odredi vlasnik, odnosno korisnik poljoprivrednog zemljišta pod uslovom da je taj član to i prihvatio, takođe pisanom izjavom, a po obrascu koji je sastavni deo ovog informatora.

U Registar se, pored podataka koje dostavlja samo poljoprivredno gazdinstvo na priloženim obrascima, vodi i evidencija o korišćenim i vraćenim kreditima, premijama, subvencijama, regresima i drugim vidovima podsticaja isplaćenih poljoprivrednom gazdinstvu.

Grla

Kroz projekat obeležavanja i registracije goveda na celoj teritoriji Republike uspostavlja se osnova za analitički rad u oblasti stočarske proizvodnje i formira se prepoznatljiv sistem kontrole zdravlja životinja i proizvodnje hrane.

Sistem identifikacije i registracije domaćih životinja će podrazumevati centralizovanu kompjutersku bazu podataka koja će omogućavati lako praćenje zdravstvenog stanja registrovanih životinja i svakodnevnu dostupnost svih ostalih bitnih podataka o registrovanim životinjama: ime i prezime vlasnika, starost životinje, adresu i slične podatke.

Korisnici sistema obeležavanja i registracije životinja su mnogobrojni, i pored veterinarske službe biće to poljoprivredni proizvođači, poljoprivredna i prehrambena industrija, a samim tim i celokupno stanovništvo naše zemlje. Ono što je vrlo značajno jeste činjenica da je obeležavanje i registracija životinja besplatna za vlasnike i da će istovremeno biti olakšica za isplaćivanje subvencija i nadoknada štete.

Tokom narednih meseci, sva goveda u Republici Srbiji biće obeležena ušnim mar-

kicama. Ušna markica koja će se koristiti za individualno obeležavanje životinja i praćenje životinje tokom celog života ima jedinstveni identifikacioni broj, žute boje i sastoji se iz dva dela. Kao što registarska tablica daje osnovne podatke o vozilu, slično će i brojevi sa ušnih markica davati identifikaciju životinje i omogućavati lako dolaženje do jedinstvenih podataka o registrovanoj životinji. Registraciju goveda će obavljati veterinari koji će, kao deo procesa, popunjavati evidencione listove i istovremeno izdavati pasoše za registrovane životinje.

Obeležavanje životinja i evidencija imanja predstavlja osnovu za formiranje drugih veterinarskih sistema kao što je npr. sistem prijavljivanja zaraznih bolesti. To će sveukupno omogućavati lakše organizovanje i praćenje veterinarskog nadzora i kontrole kada su u pitanju zarazne bolesti životinja, kao i njihovo suzbijanje i iskorenjivanje.

Sa druge strane, nezaobilazna je činjenica da je proizvodnja bezbedne hrane zasnovana na efikasnom obeležavanju i identifikaciji životinja, iz prostog razloga jer ovakav način registracije omogućava praćenje od «štale do trpeze», tačnije praćenje proizvodnje i prometa životinja i njihovih proizvoda u čitavom lancu proizvodnje. To je opet prvi korak u proizvodnji bezbedne hrane, čiji je krajnji i najbitniji ishod zaštita zdravlja ljudi kao krajnjih korisnika proizvoda.

Postavljanje i izgradnja ovog sistema, koji je u skladu sa standardima EU, važan korak ne samo sa stanovišta efikasnije kontrole zdravlja životinja i proizvodnje bezbedne hrane, već i lakše realizacije izvoza mesa i proizvoda poreklom od životinja u druge zemlje. Skoro je izvesno da će ovaj model, nakon što pokaže efikasnost kroz obeležavanje i registrovanje goveda, biti primenjen i na druge vrste životinja.

Hrana sa garancijom

Mr Ivanka Milenković

Dragan Mirković

Prof. Slobodan Jović

Autori su konsultanti Agromreže

Pridruživanje EU, proces pridruživanja, priključivanje, to su reči koje nam se svakoga dana nameću. Međutim, šta ovaj proces znači?

Šta su naši susedi, koji su već članice sa jednogodišnjim stažom u EU (Mađarska) ili oni koji su na pragu (od 1. januara 2006. Bugarska i Rumunija), morale da urade, gde su pogrešile, šta su dobro napravile u ovom procesu? Pokušaćemo da odgovorimo na ta pitanja. Sve sa jasnim ciljem: da proces pridruživanja EU prestane da bude apstraktan pojam u kome se ne prepoznaje pravo značenje, da tako neshvaćen ili olako shvaćen ne rezultira lošom pozicijom naše poljoprivredne proizvodnje u budućoj zajednici.

Povrtarstvo

Proces pridruživanja EU u osnovi znači proces otvaranja granica. U toku njegovog trajanja, naša zemlja iz pozicije krutih i zatvorenih granica prelazi u zemlju čije su granice sve fleksibilnije. Naravno, konkurencija domaćim povrtarskim proizvodima postaje žestoka i nameće potpuno drugačiji način razmišljanja i ponašanja proizvođača povrća, u odnosu na sadašnji. Ali, zahvaljujući takvom procesu, proizvođačima postaju dostupni repromaterijal, sirovine, iskustvo, tehnologija,

neophodno znanje najviših standarda.

Upravo u ovome i leži razlog za radost zbog započinjanja procesa pridruživanja. Zašto? Zato jer je u ovom trenutku domaći povrtar takođe na udaru konkurencije, ali u borbu sa njom ulazi svojim zastarelim tehnologijama, lošim sortimentom povrtarskih vrsta, semenom sumnjivog kvaliteta, anarhijom na tržištu, znanjem koje je davno prevaziđeno, kao da se lukom i strelom bori protiv nuklearnog oružja!

Proces pridruživanja znači proces uvođenja ravnopravnosti u trci za tržište i za naše farmere. Međutim, na farmerima je da procene: hoće li za trku odmah da započnu pripreme, da bi stekli dobru startnu poziciju, ili će, sa nepoverenjem, iz ugla posmatrati procese oko sebe, duboko verujući da je sve to čudo za tri dana. Na žalost, iskustvo iz susedstva kaže jasno: taktika smeškanja iz prikrajka je veoma pogrešna. Ona sigurno vodi do situacije u kojoj se ti isti farmeri, koji ignorišu tokove u trenutku kada se proces okončava, hvataju za glavu i izlaze na barikade i puteve, štrajkuju i demonstriraju tvrdeći da su na putu da propadnu. Oni su u pravu, propadaju, to je izvesno, ali tada već nikoga za to nije briga, jer je kolač već podeljen.

Kvalitet određenog proizvoda određen je

njegovim poreklom, odnosno sertifikovanim semenskim materijalom, tehnologijom uzgoja i, na kraju, gazdovanjem nakon berbe! Svaki postupak se beleži i dostupan je proveri onima koji su za to ovlašćeni! Čitav mehanizam vođenja postupka tehnologije, njenog praćenja i provera, regulisan je sa nekoliko u Evropi priznatih standarda čije je praćenje neminovno ukoliko se želi napred. Njih prepoznajemo kao HACCP ili EUREPGAP standarde.

Međutim, u vezi sa ovim standardima, potrebno je skinuti veo mistifikacije jednostavnom rečenicom: svi standardi kojih se povrtar mora pridržavati, ukoliko želi da njegov proizvod uđe u trku na tržištu, mogu se označiti kao «dobra poljoprivredna praksa». Naši proizvođači koji brinu o svojoj reputaciji i koji se pridržavaju načela i etike u svom poslu, sigurno već sada mogu bez problema, uz male intervencije, da uđu u proces uvođenja standarda, jer standardi nisu ništa drugo nego insistiranje na poštenom i korektnom odnosu prema poslu koji se obavlja i kupcu koji ima pravo da zna šta kupuje.

Proces pridruživanja EU za povrtara u Srbiji znači da treba da se dogovori sa svojim kolegama proizvođačima da na tržište izađu sa što većom količinom kalibriranog i dobro upakovanog proizvoda, jednakog kvaliteta, koji se u svakom trenutku može proveriti. Farmer treba da proizvodi – ne po meri svoje porodice – već po meri tržišta i stalno se konsultujući šta to EU hoće, jer mi postajemo njen deo.

Mleko

Standardi u proizvodnji sirovog mleka definisani su direktivama Evropske komisije br. 89/362/EEC (1) i 92/46/EEC (2, 3). Sve zemlje članice su obavezne da u prometu mleka primenjuju ove standarde, kao što će i proizvođači u našoj zemlji morati narednih godina da posvete punu pažnju ovim propisima.

Osvrnimo se, pre svega, na situaciju na terenu. U ovom trenutku, proizvođači možda nisu ni svesni da su sa mlekarama uglavnom potpisali ugovore o kvalitetu isporučenog mleka. To je klauzula kojom se zahteva da mleko mora da odgovara sledećim standardima: prisustvo antibiotika treba da bude manje od 0,004 μ g, somatskih ćelija do 400.000 u ml, bakterija do 100.000 u ml.

Ovo na prvi pogled izgleda jednostavno, ali proizvođači moraju da budu svesni da je dostizanje ovih standarda, čije neispunjavanje mlekare trenutno tolerišu, veoma dug i skup proces koji, pre svega, podrazumeva potpuno novu organizaciju u proizvodnji, kako bi se rizici obolevanja životinja smanjili na minimum, a time i upotreba antibiotika. Direktive se, naravno, odnose i na procese proizvodnje, kvalitet objekata, uslove držanja životinja, zaštitu životinja prilikom postupanja s njima, ali se sve to može ispraviti ukoliko zadovoljite higijenske standarde. Zbog čega akcenat stavljamo na te standarde?

U želji da što brže izađu na druga tržišta, mlekare koje prerađuju mleko u finalne proizvode vrlo brzo će početi da uvode kvalitativne standarde u sopstvenu proizvodnju. Neminovno će morati da poboljšaju kvalitet ulaznih sirovina koje im proizvođači predaju. U kvalitetnoj proizvodnji nema mesta za mlečne proizvode koji su svaki dan drugačijeg ukusa zbog prisustva antibiotika koji remete fermentaciju, za greške u zrenju sira i sl.

Sledećih nekoliko godina biće neophodna vrlo bliska saradnja prerade i proizvođača mleka u vezi sa kvalitetom mleka, jer u ovom periodu oni imaju zajednički interes. Nadamo se da mlekare neće samo finansijskim ucenama primoravati proizvođače na kvalitet, već da će uz pomoć stručnih službi unapređivati držanje farmi kod svojih kooperanata, a dodatnim finansijskim garancijama omogućiti nabavku opreme za mužu i rashladnih uređaja.

Pravila EU po pitanju standarda u proizvodnji i preradi mleka su rigorozna, kako za države članice, tako i za države koje imaju nameru da izvoze na tržište EU. Osnova za njihovo donošenje je briga za zdravlje potrošača i postizanje maksimalnog kvaliteta sirovina.

Na žalost, prilikom donošenja pravila ne obraća se mnogo pažnja na same proizvođače i na to da li oni imaju snage da ispune te uslove, pre svega u finansijskom smislu, tako da mnogi odustaju od dalje proizvodnje. Pored finansijskog opterećenja, kod nas će problem predstavljati i nedostatak stručnih službi koje bi vodile naše farmere ka dostizanju standarda EU u proizvodnji mleka.

Vino i vinova loza

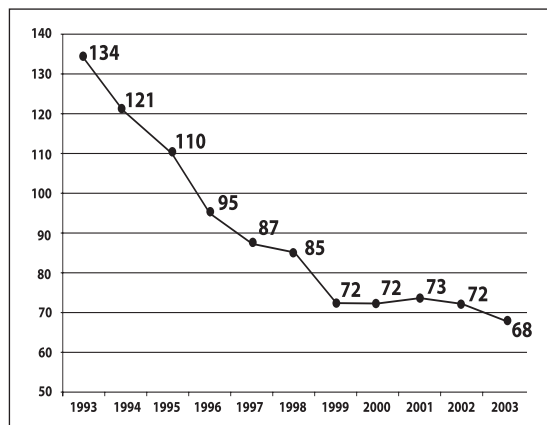
Vinogradarska i vinarska proizvodnja u Srbiji je u stalnoj stagnaciji. Karakterišu je niski prinosi, ekstenzivan način proizvodnje i nepoznavanje tržišnih zahteva. Neorganizovani nastupi na tržištu, nemogućnost konkurencije, nepovoljne cene a, pre svega, nepoznavanje standarda kvaliteta od strane domaćih proizvođača grožđa i vina, dovode do postepenog gubitka tržišta i opadanja površine sa vinogradima.

Zemlje EU i druge poljoprivredno visokorazvijene zemlje definisale su standarde kvaliteta u proizvodnji hrane sa osnovnim uslovima u pogledu održavanja poverenja potrošača u vezi sa hranom, kao i kvalitetna i zdravstvena ispravnost hrane, smanjenje upotrebe hemijskih sredstava zaštite i dr. S druge strane, savremena poljoprivredna proizvodnja je planski razvijana u skladu sa dobrim informisanjem i poznavanjem zahteva tržišta.

U našoj zemlji pod stonim sortama ima 6.083 ha, što je nedovoljno i neadekvatno porastu potrošnje. Prosečna potrošnja grožđa u svežem stanju po stanovniku kod nas je još mala (4-6 kg) a za to nema ni stručnog ni naučnog opravdanja.

Iako su nam vina raznolika, iako njihov dobar glas s pravom prelazi granice, ipak još nismo dostigli sve ciljeve i ostvarili sve želje.

Grafikon 1. Površine pod vinogradima u Srbiji (000 ha)

Propisi unutar EU

Unutrašnji tržišni zakonski propisi EU uključuju sledeće mere: specifična pravila, koja definišu obaveze, koja se odnose na grožđe i različite kategorije vina, proizvode bazirane na vinu i alkoholna pića; specifičan pristup koji se odnosi na količinu vina proizvedenih u specifičnim regionima (priznatog naziva porekla) i pravila za klasifikaciju varijeteta vina; pravila o enološkim praksama i analitičkim metodama za vino i načini kreiranja i tržišta (pravila za držanje proizvoda od vina i odgovarajuća dokumentacija koja se čuva, pravila o opisu i iznošenju).

Za priznavanje naziva porekla za kvalitetna vina moraju da se uspostave nacionalni propisi i, što je još važnije, da se stvori profesionalna struktura koja definiše i promovise naziv. Zakonski propisi EU koji se odnose na nazive i na enološke prakse su isti kao preporuke i rezolucije OIV «Međunarodne organizacije za grožđe i vino».

Za neke zemlje članice u procesu pridruživanja EU postoje bilateralni sporazumi sa EU koji se odnose na obostranu zaštitu i kontrolu naziva vina, a u vezi sa definicijama tih naziva. EU vino može da bude komerci-

jalizovano ako se proizvodi od grožđa koje dolazi iz registrovanih vinograda koji imaju sadnju u skladu sa opštom zabranom o novim zasadima u okviru EU.

Uslovi

Pretpostavka je da postoje jaka i dobro organizovana administrativna tela, na nacionalnom nivou, koja su u mogućnosti da spreče uništavanje i prevare u prometu alkoholnih pića, vina i proizvoda koji su slični, ali imaju velike razlike u prodajnoj ceni. Ovakvo administrativno telo najpre mora da upravlja protokom deklarativnih formi koje zahtevaju kontrolori, zbog dobijanja komercijalnih ugovora i autorizacije, a potom da nastavi regularnu kontrolu na određenom mestu. Za ovu poslednju svrhu, najmanje jedna laboratorija na nacionalnom nivou bi trebalo da izvodi regularne analize uzoraka vinskih proizvoda, u saglasnosti sa pravilima EU.

Zahteva se registar vinograda za upravljanje sadnjom na nivou poljoprivrednih gazdinstava, kao i statistička evaluacija jednogodišnje sadnje.

Prva faza programa zakonskih propisa u procesu pridruživanja zemalja članica koje proizvode vino, proizvode od vina i alkoholna pića bila bi usvajanje svih obaveznih mera koje dozvoljavaju slobodno kretanje takvih proizvoda na domaćem tržištu, tj. deklaracije, prateća dokumenta i zapisi koji omogućavaju telima za kontrolu da prate poreklo proizvoda i da nastave sa obavljanjem kvalitetnih kontrola. Kontrolori moraju da usklade specifična tehnička pravila u procesu pravljenja vina (enološke prakse), opisa i predstavljanja vina (etiketa, boca).

Pretpristupni fond SAPARD

Sprovođenje svih mera koje dobijaju zemlje članice finansiraju se i u periodu priključenja Evropskoj uniji kroz pretpristupni fond SAPARD. SAPARD (Specijalni program

za pridruživanje za poljoprivredu i ruralni razvoj) iz 1999. godine pomaže zemljama kandidatima da se pripreme za realizaciju zajedničke poljoprivredne politike EU, posebno u delu koji se odnosi na standarde kvaliteta hrane i zaštitu potrošača, kao i zaštitu životne sredine. Program SAPARAD će od 2007. godine biti preimenovan i prilagođen u pretpristupni instrument (IPA) – komponenta ruralni razvoj.

Cilj pretpristupnih fondova je unapređenje konkurentnosti poljoprivredne proizvodnje i upoznavanje sa procedurama i pravilima koji važe u zemljama članicama.

Namere za uvođenje standarda su dobre i korisne kako za državu tako i za proizvođače, samo je neophodno sagledati sve slabosti domaćih proizvođača i napraviti jasnu strategiju i dinamiku sprovođenja i uvođenja standarda u poljoprivrednu proizvodnju.

Povrtarstvo lepih manira

Danijela Simonović

Autor je konsultanti Agromreže

Od 1. januara 2006. godine HACCP standard je obavezan na tržištima EU. Preduzeća koja nemaju sertifikat neće moći da plasiraju svoju robu. Od 2007. godine EUREPGAP sertifikacija bi trebalo da postane obavezna za sve one proizvođače koji žele da prodaju svoje proizvode maloprodajnim zastupnicima.

EUREPGAP standard je sličan HACCP jer se zasniva na istom principu – prevenciji, eliminaciji i svođenju na prihvatljiv nivo opasnosti za bezbednost hrane, uspostavljanjem sistema kontrolnih tačaka i preduzimanjem odgovarajućih mera. Ipak, EUREPGAP je sveobuhvatniji jer se odnosi i na primarnu poljoprivrednu proizvodnju. Dakle, EUREPGAP treba da osigura kvalitet namirnica od njive – zasada pa do finalne potrošnje – trpeze. U sistemu kontrole hrane odgovornost je preneti na proizvođača, koji je sada u obavezi da obezbedi sigurnu hranu.

Kontrola

EUREPGAP je globalni sistem i okvir za «Dobru poljoprivrednu praksu» kojim rukovodi EUREPGAP Sekretarijat sa sedištem u Kelnu. Sistem obuhvata ceo proces poljoprivredne proizvodnje proizvoda koji poseduje sertifikat, koji započinje pre setve (kontrolne tačke koje se odnose na seme i uzgoj) do neprerađenog krajnjeg proizvoda (kontrolne tačke koje se odnose na korišćenje proizvoda).

Ovaj sistem je nastao 1997. godine sa ciljem da se razvojem ustanovljenih standarda i procedura omogući međunarodna primena «Dobre poljoprivredne prakse» (GAP – Good Agriculture Practice) i na taj način obezbedi sigurnost prehrambenog proizvoda i mogućnost kontrole.

EUREPGAP je zasnovan na sledećim principima: bezbedna (zdrava) hrana, zaštita životne sredine, higijena rada, bezbednost i socijalno staranje i briga o životinjama.

Vodeći prehrambeni lanci Migro, Coop, Nestle, Metro, CARREFOUR, Salesbery, Albert Heyn i drugi već su uveli EUREPGAP u svoj sistem poslovanja.

Sistem garantuje da je svaki korak primarne proizvodnje usklađen sa međunarodnim i nacionalnim standardima i odredbama koji potvrđuju da je njihova hrana proizvedena na bezbedan i siguran način.

Sertifikacija proizvodnog procesa, proizvodnje i gajenja obezbeđuje da sertifikate dobiju samo oni proizvođači koji dostignu određeni nivo usklađenosti sa utvrđenom Dobrom poljoprivrednom praksom koja je utvrđena EUREPGAP dokumentima. EUREPGAP dokumenti objašnjavaju strukturu dodele sertifikata EUREPGAP standarda za voće i povrće i postupak za dobijanje i održavanje sertifikata, opisuju dužnosti i prava EUREPGAP Sekretarijata, izdavalaca sertifikata i poljoprivrednika koji podnose zahtev.

Dokument se odnosi na sve sveže, nepređane poljoprivredne proizvode biljnog porekla koji se koriste u ljudskoj ishrani. EUREPGAP dokumenta se sastoje iz Opštih propisa, Kontrolnih tačaka i kriterijuma usklađenosti i Kontrolne liste.

Prepreke

Potencijalne koristi od ovakvog sistema za naše proizvođače su ograničene. Razlog tome je veoma zahtevno tržište EU ali i stroge procedure kontrole koje Eurepgap zahteva.

Ovo može da izazove ozbiljne probleme, naročito onim proizvođačima koji nemaju pristup laboratorijama za izvođenje zahtevanih analiza a, naravno, problemi se mogu očekivati i u proceduri ispunjavanja kriterijuma koji se odnose na obimnu dokumentaciju.

Proizvođači koji žele da izvoze suočeni su, pre svega, sa preobimnim uvoznim propisima, a zatim sa dodatnim zahtevima koje moraju da ispune u odnosu na određena tržišta. Nivo uvođenja i primene standarda u povrtarskoj, voćarskoj i pečurkarskoj proizvodnji u Srbiji na relativno je niskom nivou u poređenju sa zemljama Evropske unije.

U Srbiji samo preduzeće Libertas Chem iz Šapca ima EUREPGAP sertifikat.

U našoj zemlji je nedavno osnovano udruženje GASKOP (Granska asocijacija za sigurnost i kvalitet u oblasti proizvodnje hrane). Cilj osnivanja GASKOP-a je udruživanje domaćih proizvođača, prerađivača i izvoznika čija je namera da se pridržavaju EUREPGAP standarda u oblasti proizvodnje hrane. U planu je da do kraja 2006. godine EUREPGAP standard bude uveden kao i da se u 2007. godini rade pilot sertifikacije u Srbiji.

Svrha GASKOPA-a je vršenje promocije standarda za dobru poljoprivrednu praksu, sigurnost i kvalitet u oblasti proizvodnje hrane među svojim članovima. Ovo će se ostvarivati kroz upoznavanje poljoprivrednih proizvođača, prerađivača i trgovaca, kao i opšte

javnosti sa aspektima kvaliteta i sigurnosti koji su zasnovani na dobroj poljoprivrednoj praksi.

Novoosnovana Asocijacija GASKOP bi trebalo da bude vlasnik EUREPGAP standarda za Srbiju i Crnu Goru. Treba napomenuti da članice GASKOP-a nisu pojedinačne firme, već zvanično registrovana udruženja i organizacije u oblasti proizvodnje, prerade i trgovine, koje će za pristup GASKOP-u plaćati članarinu.

U novembru 2005. godine, u organizaciji FoodPLUS GmbH i Widmer Consulting u Kelnu je održana dvodnevna radionica za predstavnike iz Srbije za EUREPGAP standard za voće i povrće. Tokom programa obuke predstavljena su najvažnija EUREPGAP normativna dokumenta neophodna za pravilno uvođenje i održavanje standarda.

Nakon treninga u Nemačkoj, formirane su dve radne grupe: jedna je zadužena za pripremu i sprovođenje koncepta obuke, a druga za usklađivanje EUREPGAP normativnih dokumenata s domaćim uslovima i zakonodavstvom.

Poljoprivreda zdravog razuma

Vladimir Stanković i Mirjana Danilović

Autori su aktivisti Ruralno ekološke poljoprivredne asocijacije – REPA iz Arandjelovca

Dok se nisu pojavili pesticidi i veštačka đubriva, poljoprivrednici su morali pomno da se brinu o svojoj zemlji da bi uspeali da proizvedu zdravo voće i povrće. Industrializacija poljoprivrede posle Prvog svetskog rata promenila je ove principe, uvela hemiju kao pomagaca i time se usprotivila zakonima prirode. Hemijska industrija je vremenom pobedila i uspevala da stvori zavisnost poljoprivrede od skupih zaštitnih sredstava i naizgled vrlo efikasnih veštačkih đubriva. Time je sebi obezbedila ogroman profit. Rezultat je da su izgubili sitni poljoprivrednici, potrošači i zdrava životna sredina.

Zemljoradnici sa manjim posedima ne mogu više da žive od svoga rada jer je cena poljoprivrednih proizvoda, zbog ogromne produkcije, gotovo banalizovana. U isto vreme, poljoprivredni proizvodi su od 1940. godine pa do kraja prošlog veka izgubili više od 70% minerala i vitamina važnih za naš organizam.

Veštačka hrana

Potrošači sada imaju jeftino voće i povrće sa drastično manje minerala i vitamina i veliki izbor veštačkih dodataka hrani koji nadoknađuju nedostatak mikroelemenata neophodnih za funkcionisanje organizma. Zdravlja radi, taj nedostatak moraju da kupuju, opet od hemijske industrije, vrlo srodne

onoj čiji su skupi proizvodi i napravili jeftinu i nutritivno siromašnu hranu.

O zagađenoj životnoj sredini teško je i govoriti. Dovoljno je pomisliti na činjenicu da sada vodu kupujemo u prodavnici.

Kada se sve to sabere, postavlja se pitanje da li se isplati jesti jeftinu, na izgled vrlo lepu, ali šuplju hranu, kupovati vodu sa još malo nezagađenih izvora i skupe mineralne vitaminske preparate i lekove kako bismo sačuvali narušeno zdravlje. Na dug period se svakako više isplati prelazak na organsku poljoprivredu.

Organskoj poljoprivredi odgovaraju usitnjeni posedi, ona ne zagađuje životnu sredinu i čuva naše zdravlje. Ona nije ni skupa jer kupujući poljoprivredne proizvode iz organske poljoprivrede, vi kupujete sve što vaš organizam traži, čistu vodu i zdravu životnu sredinu.

Savez sa prirodom

Daleko se više isplati da radimo sa prirodom nego protiv nje. Naši poljoprivredni posedi nisu dovoljno veliki da bi se razvila intenzivna poljoprivreda, a idealni su da se održivo koriste i da pojačaju prirodne cikluse. Nije jednostavno proizvesti i sačuvati plodove bez upotrebe hemijskih sredstava, ali na malom posedu proizvođač ima vremena da se bavi svakom biljkom i iz nje izvuče

najbolje. Na malom posedu pojooprivrednik koristi sav biorazgradivi materijal za svoje potrebe, ništa se ne baca, a malo se troši na skupe impute, tako da proizvodnja košta isto ili manje od konvencionalne. S druge strane, tako dobijeni proizvodi su skuplji i daleko biološki vredniji. Pažljivo se čuva dobro seme, poštuje biodiverzitet i planira svaka sadnja. Vremenom zemlja održava plodnost i može se kroz generacije koristiti.

Postoje štetočine protiv kojih se treba boriti ali ih ne treba istrebiti jer su i one deo prirodnog ciklusa. Biološka kontrola drži broj štetočina na minimalnom nivou i održava prirodnu ravnotežu. Nasuprot tome, pesticidi uništavaju sve štetočine u prvom trenutku, a preostale čine otpornim na dati otrov tako da se stvara nova generacija otpornih i jedinih štetočina koje sada nemaju prirodne neprijatelje. Tako mogu da se neograničeno razmnožavaju do sledećeg jačeg otrova, koji će ih napraviti još otpornijim, i tako u krug na radost proizvođačima otrova.

Zemlja u sebi ima hiljade malih organizama koji rade zajedno da je održe plodnom. Gliste i insekti razgrađuju organsku materiju i pripremaju hranu za nove biljke koje dolaze. Zapašivanjem uništavamo ove organizme i ostavljamo biljke bez hrane a zemlju bez veziva, tako da vetar polako takvu zemlju pretvara u pustinju a sledećim generacijama ostavlja jad. Samo zemlja sa dovoljno humusa daje jaku biljku, otpornu na bolesti.

Organska poljoprivreda se trudi da održi prirodnu ravnotežu i da pospeši već postojeće prirodne procese. Zemlja oko biljaka se pokriva biljnom masom koja ne dozvoljava da se zemlja isuši, a količina korova se smanjuje. Sade se biljke koje odgovaraju podneblju i kvalitetu zemljišta. Poštuje se plodored, pa se zemlja ne iscrpljuje. Sade se biljne vrste koje pomažu međusobni razvoj. Na malom posedu poljoprivrednik stalno posmatra svoju baštu i lako uočava pretnju tako da praktično nijedna štetočina ne može da se nekontrolisa-

no razmnoži. Sada uveliko postoje i organska sredstva zaštite koja se koriste kao poslednje sredstvo odbrane.

Siromašna raskoš

Brdsko planinski predeli Srbije, koji su najsiromašniji delovi države, uz organizovanu organsku poljoprivrednu proizvodnju mogu da postanu generatori zdravog života i kvalitetne hrane. Veliki gradovi u Srbiji imaju dovoljno stanovnika «pod stresom», koji su svoje zdravlje unovčili, pa sad vape da za taj novac svoje zdravlje prirodno povrate. Njima bi svakako prijaeo seoski turizam kao antistres program, a kući bi mogli da ponesu suvo voće i kvalitetnu zimnicu. Domaći turista bi svakako bio dobra priprema za probirljivog evropskog gosta. Nijedan turista ne želi da vidi domaćina sa prskalicom i gas-maskom u polju, a posle da hranu od plodova sa tog polja ima u svom tanjiru. Većina gradskih domaćica bi želela da za svoju porodicu na trpezi ima povrće sa onog dela njive koji proizvođač ne prska i ostavlja za svoju decu. Proizvodi organske poljoprivrede su prepoznatljivi i cenjeni. Rad seljaka koji se odluči za takvu poljoprivredu istinski se poštuje.

Ne postoji nijedna grana poljoprivrede koja se tako brzo razvija kao organska. U svetu je potražnja daleko veća od proizvodnje, a kod nas tu privilegiju imaju samo srećnici koji su uspostavili direktan odnos sa proizvođačima. Organski poljoprivrednici uglavnom rade za poznatog kupca. Potrošač ovde, kao ni na jednom drugom mestu, ceni svog poljoprivrednika koji za njega i njegovu porodicu brižno proizvodi hranu koja ima i miris i ukus. Zahvalnost za proizvedenu zdravu hranu vratila bi značaj i poštovanje za srpskog seljaka. On dobro zna da se od poljoprivrede teško živi, ali treba da shvati da se sa organskom proizvodnjom može živeti mnogo bolje.

Evropska komisija je usvojila predlog nove regulative za organsku proizvodnju 21. decembra 2005. godine. Postojeći propisi će

biti zamenjeni novim, pojednostavljenim, koji će biti transparentniji:

- postojeća regulativa će biti zamenjena novom koja će stupiti na snagu 2009. godine;
- regulativa neće biti samo regulativa koja se odnosi na «obeležavanja – labelling – organskih proizvoda», već će biti jasno definisani ciljevi, principi i osnova obeležavanja, kontrole, uvoza, izvoza i pravila proizvodnje;
- predlog za određene regulative obezbeđuje izvesnu fleksibilnost, što znači da će pod jasno definisanim okolnostima biti moguća manja ograničenja u proizvodnji;
- pravila proizvodnje, etiketiranja, kontrole i uvoza su u potpunosti prepravljani;
- akvakultura će takođe biti obuhvaćena ovom regulativom;
- 70% zakonskih odredaba koje se odnose na obeležavanja neće se više primenjivati;
- upotreba loga EU neće biti obavezujuća, već će obeležavanje proizvoda koji su proizvedeni u Evropskoj zajednici biti obavezujuće samo sa natpisom «EU-ORGANIC»;
- za uvoz proizvoda, procena vrednosti će biti bazirana na Codex Alimentarius EU regulativi;
- od 2007. pristup pojedinih proizvoda na tržište EU biće garantovan, ili na osnovu usklađenosti sa standardima EU ili na osnovu ekvivalentnih zaštita koje sertifikuju kontrolna tela koja imaju ovlašćenja od strane Komisije (što znači da će biti potreban mehanizam saglasnosti za sertifikaciona tela zemalja trećeg sveta);
- kontrolne mere će biti zadržane samo u smislu da se odnose na zajednički okvir Regulative No 882/2004 koja se odnosi na kontrolu hrane, što znači da će organska inspekcija biti pripojena regularnoj inspekciji za hranu. Ovo će izazvati velike

promene u trenutnom sistemu inspekcije i sertifikacije.

Predloženo je da nova regulativa počne sa primenom 1. januara 2009. godine, ali nova pravila o uvozu će stupiti na snagu 1. januara 2007. godine.

Pomoć države

Uvođenje organske poljoprivrede u naša sela bez podrške vlade je vrlo teško. Država «mora» da prepozna da je daleko jeftinije sprečiti da nam se zagađenje useli u njive, nego da ih posle skupim merama revitalizuje. Zato smatramo da treba posmatrati iskustva iz okruženja i videti kako je koja zemlja prošla sa poljoprivredom. Države koje imaju usitnjene posede kao što su Austrija, Italija, Grčka prednjače u površinama koje su pod organskom poljoprivredom. Preorijentisale su se samo na kvalitet koji posle bez problema prodaju svuda u svetu. Proizvodi se manje, ali daleko kvalitetnije, lako se i skuplje prodaje, proizvođači mogu od toga da žive, a životna sredina je očuvana i sada vrlo privlačna za turiste.

Naravno, mnogo se ulagalo u ekološku poljoprivredu jer preći u organsku i uspostaviti standarde je veoma teško. Pored klasičnih subvencija koje više nisu tako popularne u EU, proizvođači dobijaju razne druge vidove pomoći za očuvanje biodiverziteta, genetskih resursa, životne sredine, starih zanata i slično. U EU postoje različite vrste podrške za organsku poljoprivredu. Vlade podržavaju proizvođače koji se bave organskom poljoprivredom davanjem besplatnih saveta onima koji žele time da se bave. Takođe, vlade pojedinih država sve više ulažu u istraživanja u organskoj poljoprivredi.

Vlada Republike Srbije je utvrdila Predlog zakona o organskoj proizvodnji i organskim proizvodima i uputila ga Skupštini na razmatranje. Drago nam je što je i naša država prepoznala prednosti organske poljoprivrede.

Kako vidimo, raspisan je konkurs za podsticajna sredstva za razvoj organske proizvodnje i subvencije za površine pod organskom poljoprivredom. Sama sredstva nisu dovoljna jer organsku proizvodnju treba sertifikovati, predstaviti i marketinški obraditi, proizvođače umrežiti i konstantno edukovati.

Ključni je trenutak posle duge krize u poljoprivredi, koja se inače meri količinom utrošenog veštačkog đubriva po hektaru, da se okrenemo zdravijoj poljoprivredi na svim nivoima i iskoristimo zapuštene njive koje se relativno lako mogu prevesti u organsku poljoprivredu i počnemo da se bavimo zdravijom Srbijom.

Zemljotres tranzicije

Marija Nikolić, dipl. ing.
mr Branko Katić

Autori su saradnici Instituta za ekonomiku poljoprivrede, Beograd

Kraj dvadesetog veka obeležio je i proces tranzicije u bivšim zemljama sa socijalističkim privrednim sistemom i socijalističkim modelom upravljanja. Analizom razlika u dostignutom stepenu napretka u procesu tranzicije mogu se izdvojiti tri nivoa:

- zemlje centralno-istočne Evrope koje su pristupile Evropskoj uniji u okviru poslednjeg proširenja u 2004. godini i u kojima su tranzicioni procesi praktično završeni,
- zemlje koje su sada na pragu uključenja u EU (Rumunija i Bugarska), i
- Srbija, u kojoj tranzicioni procesi kasne celu deceniju, iz poznatih razloga: raspad zemlje, rat u okruženju, izolacija od strane međunarodne zajednice, NATO bombardovanje.

U radu se daje pregled primenjenih metoda i ostvarenih efekata tranzicije u oblasti agrara navedenih zemalja. Uz ne mala saplitanja, pokazalo se da je evidentna uspešna tranzicija u zemljama u kojima je okončana. Srbiji predstoji još, moglo bi se reći, buran period do završetka tranzicije. Iskustva koja su stekle zemlje koje su tranziciju sprovele, mogla bi, još uvek biti korisna za tranziciju u Srbiji.

Ključne reči: tranzicija, agrar, centralno-istočna Evropa.

Uvod

Privatizacija predstavlja osnovni preduslov, odnosno pretpostavku tranzicije. Svojinska prava su osnov za uspostavljanje i funkcionisanje tržišta i tržišne privrede. Da bi se oformio identitet svojinskih prava individualnih titulara neophodno je izvršiti dekolektivizaciju tj. transformaciju društvene i državne svojine.

Transformacija u oblasti poljoprivrede obeležena je brojnim specifičnostima. Pre svega, potrebno je precizno definisati povraćaj oduzetog zemljišta prethodnim vlasnicima. Problem je u tome što su to zemljište krajem dvadesetog veka koristili veliki državni kombinati koji su bili manje ili više uspešni, i koji su u značajnom obimu doprinosili ukupnoj proizvodnji hrane. Dalje, u vladavini socijalističkih režima, kreirane su brojne poljoprivredne zadruge po ugledu na sovjetske kolhoze, čije je vlasništvo nastajalo prisilnim udruživanjem ne samo zemljišta, već i građevinskih objekata, stoke i mehanizacije individualnih poljoprivrednih domaćinstava. Privatizacija ovih privrednih subjekata predstavljala je jedan od velikih izazova za zemlje južne i centralne Evrope.

Transformacija bivših socijalističkih privreda otpočela je 1990. godine. Sve zemlje su usvojile okvirne programe tranzicije i tran-

sformacije, sa određenim specifičnostima koje su odgovarale njihovim razvojnim mogućnostima. Očekivalo se da će stabilizacioni programi obnoviti spoljnu i unutrašnju ekonomsku ravnotežu, što je trebalo da omogući otpočinjanje strukturnih promena. Uspesna tranzicija poljoprivrednog sektora predstavlja jednu od osnovnih polaznih tačaka budući da je reč o grani od fundamentalnog značaja za prehrambenu sigurnost stanovništva.

Dosegnuti rezultati nisu ispunili očekivanja koja su proizlazila iz teorijskih pretpostavki, definisanih na početku tranzicije. Inflacija je u većini slučajeva osetno porasla, kao neposredna posledica makroekonomske neravnoteže. Obim proizvodnje je smanjen u svim tranzicionim zemljama, a broj nezaposlenih se neprijatno povećao. Razlike u nivou dohotka su se proširile, a socijalni konflikti zaoštrili. Korupcija je ostala sveprisutna u bivšim socijalističkim zemljama, a formirao se i novi jaz između sela i grada budući da su međusobne razlike prođubljene.

Ruralna tranzicija

Za tržišni način privređivanja karakteristični su privatno-svojinski odnosi kao dominantni. Tranzicija poljoprivrede je neophodna pre svega zbog niske produktivnosti na privatnim gazdinstvima koja je godinama ispod nivoa produktivnosti društvenih, odnosno državnih gazdinstava. U svojinskom pogledu poljoprivreda prednjači u odnosu na tranziciju ostalih grana privrede naročito kada se ima u vidu udeo malih individualnih gazdinstava u ukupnom obimu poljoprivredne proizvodnje, mada postoji pitanje privatizacije velikih državnih poljoprivrednih gazdinstava. Ipak, potrebno je da poljoprivredna gazdinstva postanu u većoj meri robni proizvođači. To zahteva drugačiju organizaciju zemljišnog poseda, organizaciju rada i upravljanja, kao i marketinški pristup koji bi u većoj meri odgovarao zahtevima savremenog tržišta.

Zemlje koje su pristupile EU

Republika Češka i Republika Slovačka

Posle tzv. Plišane revolucije 1989. godine, ekonomska reforma u tadašnjoj Čehoslovačkoj je u prvoj fazi bila zasnovana na povraćaju konfiskovane imovine, privatizaciji državnih preduzeća i transferu ka tržišno orijentisanoj privredi. Ciljevi ekonomske tranzicije bili su liberalizacija cena, uravnoteženo trgovanje i domaći budžet, kao i socijalna stabilnost.

Zakon o privatizaciji usvojen je u Čehoslovačkoj u 1990. i dopunjen 1991. godine. Ovaj zakon regulisao je privatizaciju državne imovine i njen prelazak u privatno vlasništvo. Manja preduzeća su uglavnom privatizovana putem aukcijskog metoda. Velika preduzeća i korporacije, u šta se ubrajaju i poljoprivredni kombinati i farme, većim delom su privatizovana vaučerskim metodom. Privatizacija se odvijala u dva velika talasa, jedan u 1992. godini i drugi u 1994. godini.

Kada je reč o poljoprivrednim preduzećima i kombinatima, treba istaći da se njihova privatizacija odvijala na poseban način, i to ne samo u Češkoj i Slovačkoj. Posebnosti se odnose najpre na vlasništvo nad zemljom. U tadašnjoj Čehoslovačkoj bilo je predviđeno da se vlasništvo nad zemljom i sa njom povezanom imovinom vrati prethodnim vlasnicima i to po nekoliko osnova:

- vlasnicima kojima je zemlja oduzeta od strane države ili njihovim naslednicima,
- vlasnicima koji su svoju zemlju i prateću imovinu uključili u kolektivne farme, ili njihovim naslednicima,
- zemljište i sa njim povezana imovina koji su bili dati u rentu.

Pravo na akcije poljoprivrednih preduzeća i kombinata imali su prethodni vlasnici, kao i svi tadašnji i bivši zaposleni u preduzećima. Akcije su mogle biti upotrebljene da se osnuju individualne farme, kao akcije novih reformisanih poljoprivrednih preduzeća ili

kao »mrtav kapital« koji bi bio nadoknađen imaocima akcija od strane preduzeća u roku od sedam godina.

Privatizacija i vraćanje poljoprivredne svojine ispostavila se komplikovanijom nego što je to bilo planirano na početku tranzicionog procesa iz nekoliko razloga. Naime, izuzetno veliki broj ljudi je tvrdilo da ima pravo na deo zemljišta pod tadašnjom državnom svojinom, a sa druge strane postojali su neprestani politički pritisci da se period povraćaja produži i da se izvrše neke izmene u kriterijumima po kojima je traženo pravo na oduzeto zemljište. Zatim, menadžeri postojećih farmi bili su nezadovoljni planiranom privatizacijom, a i državni aparat je bio nedovoljnog kapaciteta da bi pravilno ispratio privatizovanje svih farmi.

Privatizacija prehrambenog sektora ima neke zajedničke karakteristike bez obzira na to o kojoj je zemlji reč. U svim posmatranim zemljama CEE Evrope, mala preduzeća su najčešće privatizovana direktnom prodajom ili licitacijom najpovoljnijem ponuđaču. Velika preduzeća obično prelaze u kompanije sa akcionarskim kapitalom, uz odgovarajući transfer akcija različitim vlasnicima. Kod privatizacije prehrambene industrije, prvenstvo su obično imali rukovodioci i zaposleni u preduzeću, kao i poljoprivredni proizvođači. Prednost poljoprivrednika pri privatizaciji prehrambene industrije proističe iz sledećeg: time se smanjuje monopsonistička pozicija prerađivačkog sektora, dok se ona istovremeno obezbeđuje garantovanom isporukom sirovina. Ovaj model privatizacije karakterističan je za Baltičke zemlje, ali je primenjen i u Sloveniji i Mađarskoj.

Mađarska

U Mađarskoj, kada je reč o privatizaciji preduzeća iz prerađivačko-prehrambene industrije, u cilju garantovanja sirovinске baze za industriju mesa, mleka i žitarica, poljoprivredni proizvođači su dobijali 25% akcija

velikih poljoprivrednih kombinata plus glas uz svaku akciju. Druga karakteristika privatizacije u ovoj zemlji je i prodaja kompletnih preduzeća poljoprivrednog i prehrambenog sektora ili akcija ovih firmi stranim investitorima. Procenjuje se da strani kapital raspolaže sa oko 40% privatizovanih firmi prehrambenog sektora, s tim što je kompletna proizvodnja biljnih ulja u posedu stranih investitora. Prednost prodaje preduzeća stranim investitorima ogleda se u prilivu kapitala u domaću industriju, transferu proizvodne tehnologije, unapređenju menadžmenta i marketinga, kao i lakšem prodoru na svetsko tržište. Deo preduzeća preuzimaju zaposleni i uprava preduzeća. Svoj deo akcija oni stiču besplatno, saglasno sa stažom provedenim u datom preduzeću ili po osnovu nekog drugog parametra; ili ih mogu otkupiti po povlašćenim uslovima. U Republici Češkoj i Republici Slovačkoj mogli su se koristiti vaučeri za kupovinu ovakvih akcija.

Privatizacija ne podrazumeva samo privatizovanje postojećih državnih preduzeća, već i stvaranje potpuno novih privatnih preduzeća, što je naročito bilo zapaženo u Poljskoj, a nešto manje i u Republici Češkoj.

Poljska

Pitanje poljoprivrede u Poljskoj je veoma značajno. Sa jedne strane, izvoz i uvoz poljoprivrednih proizvoda iz ove zemlje je dramatično porastao od 1990. godine. Mali poljoprivredni proizvođači su pretrpeli najveće opterećenje kada je, na početku tranzicionog perioda 1990-1991. godine, prihod na farmama pao za oko 50%. Sa druge strane, veliki poljoprivredni kombinati su se smanjivali od 1990. do 1994. godine, te je poljska poljoprivreda u potpunosti zaostala za zapadnom Evropom. U Poljskoj je struktura vlasništva nad zemljištem i struktura samog poljoprivrednog stanovništva bila takva da se pretpostavljalo da će se javiti veliki otpor poljoprivrednoj reformi. Međutim, prema po-

kazateljima Svetske banke, Poljska je zemlja sa najbolje sprovedenim poljoprivrednim reformama.

su dva tipa kolektivnih poljoprivrednih preduzeća u Rumuniji: poljoprivredne proizvođačke zadruge i državne farme. Po Zakonu

Tabela 1. Indikatori reforme u poljoprivredi

DRŽAVA ^a	INDEKS SVETSKE BANKE ^b						Strategija privatizacije ^c	% polj. zemljišta u ind. upotrebi ^d
	Cene i tržište	Reforma zemljišta	Prerada poljopr. proizvoda	Ruralne finansije	Stepen institucionalizacije	Ukupna ocena		
Češka Republika	9	9	10	9	9	9,2	Vraćanje zemljišta	26
Mađarska	9	9	10	9	9	9,2	Oba	51
Poljska	8	8	9	7	8	8,0	Indiv. pre 1990	84
Republika Slovačka	8	8	9	8	8	8,2	Vraćanje zemljišta	9
SiCG	6	5	5	3	5	4,8	Indiv. pre 1990	-

Izvor podataka: Transition report 2002, Agriculture and rural transition, Economic transition in central and eastern Europe and the CIS, EBRD, 2002., poglavlje Agriculture, strana 78.

a prve četiri analizirane države u ovom radu spadaju u kategoriju naprednih država, po oceni Svetske banke, dok je SiCG (YU) ocenjena kao zemlja u ranoj fazi tranzicije;

b indeks Svetske banke se kreće od 1 do 10, gde je 1 ocena koja odgovara centralno planskoj privredi, a 10 tržišnoj ekonomiji;

c različite strategije privatizacije poljoprivrednog zemljišta su primenjivane u tranzicionom periodu. »Vraćanje zemljišta ranijim vlasnicima u komunističkom periodu«; »Individualno pre 1990« znači da je zemljište bilo u individualnom vlasništvu pre kolapsa komunističkog režima i da povraćaj nije ni bio neophodan, »Oba« označava da je primenjivan metod vraćanja zemljišta prethodnim vlasnicima kao i primena metoda distribucije gde se poljoprivredno zemljište delilo ili radnicima u kombinatima ili celoj populaciji;

d odnosi se na procenat u 2000. godini.

Zemlje na pragu uključenja u EU

Rumunija

Tranzicija od socijalističke privrede do tržišne ekonomije direktno uslovljava promene u strukturi vlasništva nad poljoprivrednim zemljištem. U Rumuniji je 1989. godine svega 14% poljoprivrednog zemljišta bilo u privatnom vlasništvu, dok je 2002. godine čak 96% zemljišta privatizovano.

Tokom komunističkog perioda postojala

o poljoprivrednim resursima iz 1991. godine većina zemljišta koja je bila uključena u zadruge vraćena je prethodnim vlasnicima, a jedan mali deo (pri čemu je uglavnom reč o pašnjacima i drugim travnatim površinama) ostavljen je na korišćenje lokalnoj samoupravi.

Bivše državne farme obrađivale su oko 1,8 miliona ha poljoprivrednog zemljišta, ali je deo ovog zemljišta bio određen za privatiza-

ciju. Zakon o poljoprivrednim resursima dopunjen Zakonom o najmu iz 1994. utvrđuje da vlasnici zemljišta koje je bilo uključeno u velike državne farme ostvare ponovno vlasničko pravo nad tim zemljištem tako što prvo zaključče petogodišnji ugovor o iznajmljivanju ovog zemljišta, nakon čega imaju pravo da vlasništvo pređe u potpunosti u njihove ruke. Ovi petogodišnji ugovori su uglavnom bili zaključivani 1994. i 1995. godine, što znači da je većina prenosa vlasništva nad zemljištem već okončana.

Tranzicija zemljišta u Rumuniji je sprovedena relativno brzo, a privatizovano zemljište je pre ovog procesa uglavnom bilo u vlasništvu velikih poljoprivrednih preduzeća. Zbog relativno kratkog vremenskog roka u kom je sprovedena, tranzicija od državnog ka privatnom vlasništvu je neminovno kreirala i neke negativne posledice. Pre svega, negativno se odrazila na strukturu poljoprivredne proizvodnje, produktivnost rada u poljoprivredi i investicije. Drugi veliki problem je što je u procesu privatizacije zemljišta došlo do fragmentacije vlasništva, odnosno do nastanka velikog broja malih parcela, što se smatra najvećim problemom moderne rumunske poljoprivrede.

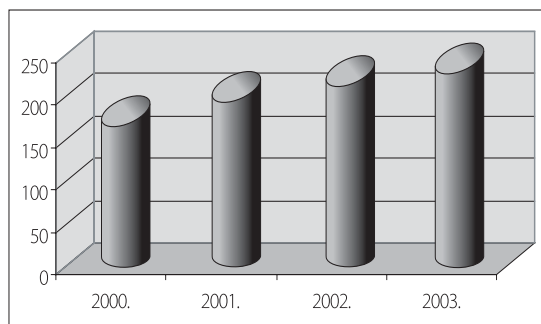
Tabela 2. Individualna poljoprivredna domaćinstva po stepenu isparcelisanosti zemljišta (2002.)

Kompaktna (1 parcela)	30 %
Delimično isparcelisana (2-3 parcele)	36 %
Jako isparcelisana (4-6 parcela)	18 %
Intenzivno isparcelisana (6 i više parcela)	16 %
Ukupno	100 %
Prosečna površina po individualnom gazdinstvu	1,73 ha
Prosečan broj parcela po domaćinstvu	3 parcele
Prosečna veličina parcela	0,52 ha

Iako je parcelisanje zemljišta bilo istaknuto kao jedno od najvažnijih pitanja u poljoprivrednom sektoru, agrarna politika se nije direktno bavila rešavanjem ovog problema. Tokom tranzicionog perioda glavni naporu su bili usmeravani ka rekonstrukciji i konstituisanju vlasništva nad poljoprivrednim zemljištem, dok je malo ili skoro ništa bilo vezano za konsolidaciju zemljišta.

Tržište poljoprivrednim zemljištem počelo je da funkcioniše sa zakašnjenjem u odnosu na tranzicione procese. Mada je proces privatizacije poljoprivrednog zemljišta počeo 1994. godine, kupovina i prodaja je postala operativna tek 1998. godine. Između 1999. i 2003. godine privatni vlasnici su prodali 340.699 ha obradivog zemljišta, odnosno 3% zemljišta koje je bilo u vlasništvu privatnih lica. Prosečna prodajna cena zemljišta se postepeno povećavala, ali su istovremeno u velikoj meri cene bile determinisane kvalitetom zemljišta, veličinom parcele i područja, odnosno oblasti u kojem se zemljište nalazi. Takođe, s obzirom na to da banke nisu prihvatale zemljište kao garanciju prilikom odobravanja zajmova, postojao je i ozbiljan nedostatak finansijskih sredstava.

Grafikon 1. Prosečna prodajna cena poljoprivrednog zemljišta u Rumuniji

Kada je reč o privatizaciji poljoprivrednog zemljišta, od 1998. godine od 14,8 miliona ha ukupnog rumunskog poljoprivrednog zemljišta privatizovano je 10,5 miliona ha, i to uglavnom kroz povraćaj zemljišta prvobitnim vlasnicima. Proces privatizacije nad ovim zemljištem je u potpunosti okončan

budući da je 75-80% privatizovanog zemljišta registrovano kod nadležnih institucija na novog vlasnika te je u pravnom pogledu regulisano, odnosno vlasnička prava su u celini prenesena na privatna lica.

Rumunija je uspešno izbegla neke od glavnih prepreka koje su se javljale u drugim tranzicionim ekonomijama. Naime, postojala je praksa da su vlasnici i korisnici poljoprivrednog zemljišta pokušavali da zadrže zemljište u svojim rukama umesto da ga vrate prethodnim vlasnicima od kojih je ono i konfiskovano, tako što su proglašavali ovo zemljište kao neophodno za istraživanje, za specijalne svrhe ili za neke druge posebne aktivnosti. U Rumuniji, pak, od 150.000 ha koliko je po Zakonu o poljoprivrednim resursima bilo određeno za specijalne namene, svega 80.000 ha je ostalo u ovoj svrsi, što čini oko polovine jednog procenta, što je relativno zanemarljivo.

Takođe, trend koji je naročito karakterističan za Rumuniju je da urbani stanovnici koji poseduju poljoprivredno zemljište uglavnom iznajmljuju svoje vlasništvo farmerima što se pozitivno odražava na iskorišćenost i održavanje zemljišta. Takođe, ovi vlasnici su u potpunosti slobodni da raspolazu sa svojim imanjem. Ma kako ova činjenica delovala logična, takav problem ipak postoji u drugim ekonomijama u tranziciji gde stanovnici urbanih područja kojima je vraćeno prethodno oduzeto zemljište nisu u mogućnosti da trguju svojim vlasništvom iz brojnih razloga.

Bugarska

U Bugarskoj tranzicioni procesi su počeli 1989. godine padom komunističkog režima. U periodu od 1990. do 1997. godine ukupan pad bruto društvenog proizvoda iznosio je 30%, a ekonomske reforme i planovi o stabilizaciji nisu bili realni. Celokupna ekonomska situacija je kulminirala krajem 1996. godine, odnosno u 1997. godini kada je došlo do raspada bankarskog sistema. Negativni efekti

u privredi odrazili su se i na poljoprivredu, koja je u ovim kriznim godinama u Bugarskoj predstavljala jedinstveni relativno stabilan oslonac. Posle finansijske krize 1996. godine poljoprivreda je bila jedini sektor koji je zabeležio stopu rasta od 30% (1997. u odnosu na 1996). Doduše, ovom porastu je, u periodu od 1989. do 1996. godine, prethodio pad približno istog intenziteta. Krajem devedesetih godina poljoprivreda je bila i važan segment u smanjivanju nezaposlenosti budući da je 23% radno sposobnog stanovništva bilo zaposleno u poljoprivredi koja je stvaranju bruto društvenog proizvoda doprinosila sa 11-13%.

Postoje brojni razlozi za slabljenje poljoprivrednih pokazatelja u periodu koji je usledio nakon reforme. Posle liberalizacije, poljoprivredni proizvođači su bili pogođeni velikim povećanjem cena inputa, smanjenjem tražnje, intervencijom državnog aparata u cilju usporavanja rasta cena osnovnih poljoprivredno-prehrambenih proizvoda i obezbeđivanjem prehrambene sigurnosti u zemlji putem ograničavanja izvoza. Negativni prirodni preduslovi izraženi kroz drastično smanjenje padavina uslovi su smanjeni obim poljoprivredne proizvodnje 1995. i 1996. godine što je ozbiljno pogodilo ne samo poljoprivredu već i prerađivačku industriju. Pad u proizvodnji je rezultirao padom potrošnje, ali i ozbiljnim poremećajima u strukturi ishrane domaćih potrošača koji su se preorijentisali sa animalnih na proizvode biljnog porekla.

Oscilacije u poljoprivrednoj proizvodnji u poslednjoj deceniji dvadesetog veka rezultirale su promenama u strukturi poljoprivredne proizvodnje. Neki proizvodi su naročito pogođeni promenama koje su se odigrale u tranzicionom periodu. Pad proizvodnje u slučaju duvana, šećera i vina je bio veoma zapažen. Istovremeno su žitarice i suncokret učestvovali u strukturi poljoprivredne proizvodnje sa preko 30%. Uz to, čak 15% poljoprivrednog zemljišta je ostajalo neobrađeno.

Nakon tranzicionog perioda u bugarskoj poljoprivredi novi oblici udruživanja poljoprivrednih proizvođača su postali dominantni. Jednu od vodećih uloga su odigrale poljoprivredne zadruge, sa prosečnim zemljištem u okviru zadruge od 7.000 ha i proizvodnjom zasnovanom prvenstveno na jednogodišnjim ratarskim usevima. Veliki doprinos poljoprivrednoj proizvodnji ostvaruju i privatna poljoprivredna gazdinstva koja su veoma brojna. Uglavnom je reč o malim gazdinstvima sa zemljištem do 10 ha. Ova gazdinstva u velikom procentu učestvuju u ukupnoj poljoprivrednoj proizvodnji naročito kada je reč o stočarstvu, voćarstvu i povrtarstvu. U finalnoj fazi tranzicionih procesa u bugarskoj poljoprivredi su počele da se javljaju tendencije ukрупnjavanja malih individualnih gazdinstava, te su postepeno počele da nastaju velike farme veličine od 100-400 ha koje imaju otvoren put da preuzmu ulogu nosica bugarske poljoprivrede.

Srbija

Specifičnosti poljoprivrede su vezane i za svojinske odnose, koji su veoma bitni i u procesu tranzicije u kojoj se nalazi i privreda Srbije. To je nesumnjivo i jedan od bitnih razloga sporijih reformskih procesa u ovoj privrednoj delatnosti u odnosu na ostale.

U tranzicionim procesima specifičnosti poljoprivrede ogledaju se prvenstveno kod vlasništva nad zemljištem kao osnovnim sredstvom za proizvodnju. Promena vlasništva nad zemljištem, i prethodno razgraničavanje između društvenog i državnog vlasništva, započeto je u Srbiji sa Zakonom o načinu i uslovima priznavanja prava i vraćanju zemljišta koje je prešlo u društvenu svojinu po osnovu poljoprivrednog zemljišnog fonda i konfiskacijom zbog neizvršene obaveze iz obaveznog otkupa poljoprivrednih proizvoda iz 1991. godine (Službeni glasnik RS br. 18/91, 20/92 i 42/98). Osnovna ideja je bila da se zemljište vrati prethodnim vlasnicima.

Jedan od nužnih efekata ovog zakona je da su poljoprivredni kombinati koji su raspolagali sa velikim površinama poljoprivrednog zemljišta ostali ili bez ovog osnovnog proizvodnog faktora ili im je on znatno smanjen čime su dovedeni u nepovoljan ekonomski položaj, a tako im je ugrožen i sam njihov opstanak.

Zakonom o pretvaranju društvene svojine na poljoprivrednom zemljištu u druge oblike svojine («Službeni glasnik RS» br. 49/1992. i br. 54/1996), prvi put u našem zakonodavstvu je napravljena razlika između državne i društvene svojine na poljoprivrednom zemljištu. Kao državno zemljište opisuje se zemljište koje je pravno lice dobilo «po osnovu Zakona o agrarnoj reformi i propisima o nacionalizaciji poljoprivrednog zemljišta», dok je društveno zemljište definisano kao zemljište koje je «pravno lice steklo na osnovu pravnog posla, kao sredstvo za proizvodnju». Ova razlika postala je veoma bitna u momentu kada je bilo koji deo ovog zemljišta trebalo da bude preveden u privatno vlasništvo.

Za zemljište koje je opisano kao državna svojina, po ovom Zakonu nadležno je Ministarstvo za poljoprivredu, vodoprivredu i šumarstvo, ali pravo korišćenja ovog resursa i dalje imaju pravna lica koja su već koristila pomenuto zemljište. Na žalost, prema raspoloživim podacima obaveza Ministarstva da obavi popis tog zemljišta nije još uvek okončana. Ovo zemljište se može otuđiti jedino u slučaju da se na njemu ne može organizovati proizvodnja ili ga dosadašnji vlasnik ne koristi na adekvatan način.

Nacrt Zakona o poljoprivrednom zemljištu je pripremila Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede i ovaj zakon bi trebalo da reši nedoumice o procesu privatizacije ovog osnovnog resursa poljoprivredne proizvodnje. Po njemu, zemljište u državnoj svojini se može dati u zakup na period ne kraći od tri i ne duži od 20 godina ili prodati registrovanom poljoprivrednom gazdinstvu.

Kod zakupa pravo prvenstva ima registrovano gazdinstvo koje je vlasnik ili zakupac zemljišta koje se graniči sa zemljištem koje se daje u zakup, pod uslovom da prihvati najvišu cenu postignutu u javnom nadmetanju, i bez prava davanja zemljišta dalje u podzakup. Poljoprivredno zemljište u državnoj svojini se može prodati javnim nadmetanjem, gde pravo prvenstva imaju zainteresovana registrovana poljoprivredna gazdinstva, kao i kod zakupa: da se zemlja koju koriste graniči, odnosno da je bliža zemljištu koje se prodaje i da prihvati najvišu cenu postignutu na javnom nadmetanju.

Proces tranzicije se u Srbiji odvijao najsporije upravo u domenu poljoprivrednih dobara i preduzeća. Razlozi ovoga leže prvenstveno u samim specifičnostima poljoprivredne proizvodnje, ali i u složenom i bolnom procesu privatizacije poljoprivrednog zemljišta gde su nastali brojni problemi i otpori promeni vlasničke strukture.

Prema podacima Agencije za privatizaciju (krajem 2005. godine) od 39 preduzeća iz poljoprivrede i prehrambene industrije za koje je pokrenut postupak tenderske privatizacije, prodato je 20 preduzeća (iz prehrambene industrije 16, a iz primarne poljoprivredne proizvodnje četiri). Što se tiče ostalih preduzeća u agraru, 9 preduzeća je u procesu restrukturiranja (4 velika kombinata, 2 šećerane i 3 preduzeća iz prehrambene industrije). Aukcijskom prodajom privatizovano je 188 preduzeća iz agrara.

Kao glavna karakteristika dosadašnjeg postupka u privatizaciji poljoprivredni preduzeća može se navesti da su procesi privatizacije spori, često neuspešni u prvom pokušaju i da kod većeg broja preduzeća traju po više godina.

Zaključak

Na osnovu obavljenih istraživanja koja su izneta u prethodnom delu rada mogu se izvući sledeći zaključci:

- Predočena iskustva evropskih zemalja u procesu tranzicije, a naročito u procesu privatizacije kao njenog osnovnog pitanja, mogu biti veoma korisna za Srbiju. Kao što je već naglašeno, pitanje privatizacije velikih državnih i društvenih preduzeća u Srbiji je polovično obavljeno, što znači da se eventualne pouke mogu korisno upotrebiti u nastavku ovog procesa. Sa jedne strane, na taj način se dobijaju dragocene smernice o mogućim načinima sprovođenja, pre svega privatizacije, a u tom kontekstu i obavljanja celokupnog postupka tranzicije, a sa druge strane, predočene informacije omogućavaju izbegavanje grešaka koji su pravile susedne zemlje.
- Kako je zakonom predviđeno da proces privatizacije bude okončan do kraja 2007. godine, neminovno je ubrzati ovaj proces. U tom smislu, a imajući u vidu situaciju koja je do sada obeležila privatizaciju preduzeća, naročito u agraru (mala zainteresovanost kupaca, često ponavljanje neuspešnih prodaja i slično), namećanje bržeg ritma moglo bi da izazove značajne probleme. Implementacijom prikazanih rešenja koje su primenile zemlje u kojima je ovaj proces kompletiran, mogao bi da pomogne u rešavanju nekih od nastalih problema.
- Dokument pod nazivom »Strategija poljoprivrede Srbije«, koga je pripremila resorno Ministarstvo, kao okosnicu svog predloga daje moto «poljoprivreda je na putu promena». Osnovni cilj ovog dokumenta je da se obezbedi konkurentnost proizvodnje višim kvalitetom i efikasnošću u agraru. Razvoj naše poljoprivrede, prema Strategiji zasniva se na ulaganju u registrovana gazdinstva pri čemu se ona dele na komercijalna i nekomercijalna individualna gazdinstva. Planirana je

svesrdna podrška razvoja komercijalnih poljoprivrednih gazdinstava koja bi trebalo da postanu nosioci agrarnog razvoja zemlje, tako što će biti osposobljena za profitabilnu proizvodnju. Istovremeno, zauzet je relativno negativan stav prema postojećim poljoprivrednim preduzećima odnosno kombinatima. Sama strategija ova preduzeća smatra prevelikim za organizovanje uspešne i racionalne proizvodnje, te se predlaže usitnjavanje površina koje su ova privredna lica koristila. Saglasni smo da je potrebno da se precizno utvrdi vlasnička struktura zemljišta koje je u upotrebi, kao i da se eventualno izvrši njihova rekonstrukcija u slučajevima kada privatizacija nije moguća u postojećem obliku. Međutim, u uslovima kada mala individualna gazdinstva još nisu izgradila svoju poziciju na tržištu (čak i uz planiranu pomoć od strane Ministarstva to je dugoročan i trnovit put) velika poljoprivredna preduzeća su dragocena u cilju obezbeđivanja prehrambene sigurnosti zemlje. Zbog toga smo mišljenja, da se rešenje ne sme uopštavati i generalisati, već da svaki slučaj zahteva posebno razmatranje i rešenje koje bi u skladu sa postojećim prilikama omogućile najbolje rezultate.

Literatura:

1. Rusu Marioara, Pamfil V. (2004.): Romania case study: Agricultural land reform and land consolidation in Romania, Institute of Agricultural Economics, Bucharest, Romania
2. Prosterman L. R., Rolfes L. Jr., (1999.): Agricultural land markets in Lithuania, Poland and Romania: Implications for Accession to the European union; Reports on Foreign Aid and Development, Rural Development Institute, USA
3. Ilić B., Prvulović Lj. (1998): Ekonomska kretanja u zemljama u tranziciji i njihova perspektiva, Ekonomski anali, Ekonomski fakultet, Beograd
4. Jovanović Gavrilović Biljana (1997.): Privredni rast i tranzicija, Ekonomska politika između stabilizacije i rasta, Zbornik radova, Univerzitet u Beogradu, Ekonomski fakultet
5. Macek N. M. (2001.): Comparison of Political, Economic and Social Transition in Hungary, Slovenia and the Czech Republic
6. Transition report 2002, Agriculture and rural transition, Economic transition in central and eastern Europe and the CIS, European Bank for Reconstruction and Development, 2002.
7. Transition: The first Ten Years, Analysis and lessons for Eastern Europe and the former Soviet Union, The World Bank, 2002.

Jasan put i ozbiljne prepreke

Dr Milica Đilas

Autor je profesor na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Beogradu

Srbija i Crna Gora je, uz Hrvatsku, Makedoniju, Albaniju i Bosnu i Hercegovinu, obuhvaćena Procesom stabilizacije i pridruživanja (PSP). U pitanju je regionalna inicijativa Evropske unije, koja je osmišljena da zemljama zapadnog Balkana stavi u izgled kandidaturu za članstvo u EU, ali i da politički i ekonomski stabilizuje region.

Karakteristike PSP su ekonomska i tehnička pomoć Evropske unije, asimetrična trgovinska liberalizacija u korist zemalja regiona, povezivanje napretka ka EU sa zadovoljavanjem političkih uslova i neophodnost saradnje među zemljama. Rezultat PSP bi trebalo da budu ekonomski i politički stabilne zemlje, sa zaključenim sporazumima o stabilizaciji i pridruživanju sa EU i na putu prijema u punopravno članstvo.

Od zemalja zapadnog Balkana, Hrvatska i Makedonija već duže vreme imaju potpisan Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju, čak su i kandidati za prijem u članstvo (Hrvatska već pregovara, dok za Makedoniju datum otpočinjanja pregovora još nije određen), Albanija je nedavno parafirala Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju, dok je Bosna i Hercegovina počela pregovore. Gde se, u ovom procesu, nalazi Srbija i Crna Gora?

Srbija i Crna Gora je postala punopravni učesnik PSP na samitu u Zagrebu, novembra 2000. godine, od kada, zajedno sa ostalim zemljama regiona, koristi i izuzetne trgovin-

ske mere kojima je EU omogućila lakši plasman robe iz zemalja zapadnog Balkana na svoje tržište. Proces tehničkog dijaloga, koji je karakterističan za prvu fazu PSP, otvoren je sa Srbijom i Crnom Gorom u julu 2001. godine u formi Konsultativne radne grupe. U periodu jul 2001 – jul 2002, održano je pet sastanaka Konsultativne radne grupe, na kojima je razmatran napredak u različitim oblastima političke i ekonomske tranzicije. Od jula 2002. do jula 2003. nema tehničkog dijaloga, u iščekivanju regulisanja odnosa Srbije i Crne Gore na novim osnovama. Dijalog se nastavlja u julu 2003. u formi Unapređenog stalnog dijaloga, i ova vrsta komunikacije sa Evropskom komisijom i danas traje.

Studiju izvodljivosti, koja predstavlja pozitivnu ocenu Komisije o otpočinjanju pregovora o Sporazumu o stabilizaciji i pridruživanju i koja bi bila sledeći logičan korak, čekali smo do aprila 2005. godine. Smetnju su, najpre, predstavljali neusklađeni ekonomski sistemi Srbije i Crne Gore, zatim izostanak saradnje sa Tribunalnom u Hagu. Od usvajanja «dvostrukog koloseka» u oktobru 2004, kojim je dalja ekonomska harmonizacija između Srbije i Crne Gore u ovom trenutku učinjena neobavezujućom, i oživljavanja saradnje sa Tribunalom u Hagu početkom 2005, Studija izvodljivosti postala je izvesna. Studija je i usvojena u aprilu 2005, nakon dogovora da se usvoje amandmani na Ustavnu pove-

lju SCG, kojima bi se održavanje direktnih izbora za parlament državne zajednice, koji su, inače, trebali da budu održani u februaru 2005, vezuje za održavanje izbora u republikama članicama.

Nakon usvajanja Studije o izvodljivosti, proces evropske integracije Srbije i Crne Gore kao da se ubrzava. Početkom oktobra 2005, uoči simbolički značajnog datuma petogodišnjice demokratskih promena u Srbiji, Savet ministara EU odobrava Komisiji mandat za pregovore o Sporazumu o stabilizaciji i pridruživanju i pregovori svečano počinju uručivanjem mandata predsedniku SCG 10. oktobra, a suštinski mesec dana kasnije održavanjem prve zvanične runde pregovora (od tri koliko se očekuje da ih bude tokom pregovora), tokom koje su razmatrani preambula, politički dijalog, opšti principi, finansijska saradnja. Prva tehnička runda pregovora održana je 20-21. decembra 2005, i odnosila se na pitanja slobode kretanja roba, dok je druga tehnička runda, posvećena poljoprivredi, uslugama, usklađivanju zakonodavstva, konkurenciji, održana 22-23. februara. Druga zvanična runda održana je početkom aprila i bavila se pitanjima slobode kretanja ljudi. Očekuju nas još tri tehničke runde pregovora (u junu, julu i septembru) i jedna zvanična (u novembru), kada bi proces pregovora, u optimističkom scenariju, trebalo da bude i uspešno okončan.

Uporedo sa procesom pregovaranja o Sporazumu o stabilizaciji i pridruživanju, odvijaju se i sastanci Unapređenog stalnog dijaloga, i to plenarni, uz zvanične runde, i sektorski, uz tehničke runde.

Ovu dinamiku pregovora, međutim, može, pre svega, ugroziti nesaradnja sa Tribunalom u Hagu. I sam početak pregovora povezivan je sa neophodnošću saradnje sa Tribunalom, dok se suspenzija počela pominjati pre održavanja druge tehničke runde (kao što je poznato rok je produžen do kraja aprila). I pored nedovoljne saradnje, pregovori se

nastavljaju, uz pohvale stručno-tehničkoj spremnosti pregovaračkih timova. Ostaje, međutim, pretnja da bi neka od sledećih rundi mogla biti odložena i time ceo proces poremećen, ako se saradnja ne popravi. U tom smislu, održavanje ove, druge zvanične runde 5. aprila bilo je pod znakom pitanja gotovo do pred sam početak pregovora. Čini se da su garancije da će do konkretnih događaja uskoro doći bile dovoljno kredibilne da bi se zvanična runda pregovora ipak održala. Ostaje, međutim, potreba da se obećanja ispune da bi bio nesmetano nastavljen i u novembru okončan proces pregovora o Sporazumu o stabilizaciji i pridruživanju.

Druga moguća prepreka je održavanje referendumu u Crnoj Gori, koji je zakazan za 21. maj 2006. Ukoliko bi na referendumu prevagnula (većinom od 55% izašlih birača) opcija nezavisne Crne Gore, Evropska komisija bi morala izraditi nove platforme za pregovore sa Srbijom i Crnom Gorom kao dvema državama, koje bi morao usvojiti, i to jednoglasno, Savet ministara EU. To, tehnički, ne izgleda kao izuzetno opsežan posao, jer Srbija i Crna Gora i sada pregovaraju o većini pitanja na «dva koloseka», odnosno odvojeno, ali ipak predstavlja mogućnost da neka od članica ne podrži mandat za nove pregovore – recimo, ukoliko saradnja sa Tribunalom nije zadovoljavajuća. Ukoliko bi, pak, prevagnula opcija državne zajednice, pregovori o Sporazumu o stabilizaciji i pridruživanju bi bili nastavljeni po planu, ali bi, nakon potpisivanja Sporazuma, Srbija i Crna Gora morale sve više da se usklađuju međusobno, usklađujući se sa EU, i time vraćaju na «jedan kolosek».

I, najzad, pitanje statusa Kosova i mogućnost da ono utiče na pregovore o Sporazumu o stabilizaciji i pridruživanju. Pregovori koji se vode o statusu Kosova odvojeni su od pregovora koji se vode sa EU o Sporazumu, a i teritorija Kosova nije njima obuhvaćena – od aprila 2003, Kosovo ima svoj tehnički dijalog sa Evropskom komisijom (mehani-

zam za praćenje – «tracking mechanism») i ne učestvuje u tehničkom dijalogu, a ni u pregovorima, koji sa Komisijom vode Srbija i Crna Gora. Ono što se u ovom trenutku očekuje od Srbije i Crne Gore jeste da u pregovorima o statusu Kosova učestvuje u dobroj veri i konstruktivno, nadajući se da će za pregovaračkim stolom biti pronađeno rešenje, ali poštovanje prihvaćenog rešenja će, kada ono bude dogovoreno, izvesno postati uslov za napredovanje ka EU i za Srbiju, i Crnu Goru, i Kosovo.

Sve u svemu, Srbija i Crna Gora su suočene sa rešavanjem značajnih problema, koji su na različite načine isprepletani sa pregovorima sa EU. Stručna i tehnička spremnost je na visokom nivou i neće biti prepreka ni pregovorima, ni sprovođenju Sporazuma, kada on bude potpisan. Potrebna je samo politička volja da se ovi značajni problemi reše i proces evropske integracije zemlje ubrza.

Uputstvo za trošenje novca

Silvana Pop-Kocić

Evropska komisija je u julu 2004. godine predložila uspostavljanje novog instrumenta za pretpristupnu pomoć (Instrument for Pre-Accession Assistance-IPA). Reč je o jedinstvenom pretpristupnom fondu koji Unija namerava da usvoji za vremensko razdoblje od 2007. do 2013. godine, a koji će zameniti dosadašnje pretpristupne programe (PHARE, SAPARD, ISPA, CARDS i pretpristupne instrumente Turske). IPA fond će za pomenuti period iznositi oko 10,5 milijardi evra. Sadržaj i načela sprovođenja novog programa temeljiće se na iskustvima stečenim u sklopu sprovođenja dosadašnjih programa pomoći, s tim da će poseban naglasak biti na pripremi država kandidata za uspešno korišćenje strukturnih fondova nakon pristupanja EU. Predloženi IPA predstavlja deo Paketa spoljnih odnosa EU. Glavni cilj u izradi IPA bio je da se celokupna pretpristupna pomoć uobliči u jedinstveni okvir sa jedinstvenim pravilima kako bi se povećala efektivnost u korišćenju sredstava.

Bitan element ovog fonda je da su države korisnice podeljene na države kandidate i države potencijalne kandidate, i u zavisnosti od svog statusa države će imati pristup određenim komponentama fonda, odnosno primaće određenu novčanu pomoć. IPA će se sastojati od pet komponenti, a prve dve će biti omogućene kako zemljama kandidatima, tako i potencijalnim kandidatima:

I komponenta – Pomoć u tranziciji i izgradnji kapaciteta – će se odnositi na proces

izgradnje kapaciteta i ulaganja, povezanih sa *acquis communautaire*; pomoć državama korisnicama u jačanju administrativnih i pravosudnih kapaciteta; kao i mere saradnje, u okviru konteksta o pretpristupanju, koje nisu izričito pokrivenne ostalim komponentama.

II komponenta – Prekogranična saradnja – podrazumeva pomoć u prekograničnim aktivnostima državama korisnicima IPA, kako između njih samih, tako i tih zemalja i država članica EU; ova komponenta omogućava državama kandidatima i potencijalnim kandidatima adekvatno učestvovanje u ERDF programima transnacionalne i interregionalne saradnje i/ili u ENPI programu morskih basena.

III komponenta – Regionalni razvoj – biće dostupna zemljama kandidatima i konkurišaće, u najvećem obimu, ERDF-u i Kohezijskom fondu, na taj način sve više približavajući države korisnice IPA praksi Strukturalnog fonda u okviru Pravila o spoljnoj pomoći.

IV komponenta – Razvoj ljudskih resursa – dostupna zemljama kandidatima, pripremi će ih za kreiranje, implementaciju i upravljanje Evropskim socijalnim fondom, u okviru Evropske strategije zapošljavanja.

V komponenta – Razvoj ruralnog područja – će pomoći zemljama kandidatima da se pripreme za postpristupni Program za ruralni razvoj, koji finansira EU, primenjujući pre-

pristupnu pomoć kroz sisteme slične onima koji su potrebni za proces postpristupanja.

Pošto države kandidati i potencijalni kandidati nemaju istovetni pristup IPA komponentama to će se odraziti na iznos finansijskih sredstava koje one mogu koristiti, a samim tim i na brzinu sprovođenja reformi i približavanju EU. Trenutno su države kandidati Hrvatska, Turska i Makedonija, a države potencijalni kandidati su Albanija, Bosna i Hercegovina i Srbija i Crna Gora. Rešenje koje se nudi kroz IPA fond je nepovoljno za države potencijalne kandidate, jer će primati mnogo manje novca nego države kandidati, što će usporiti proces reformi i približavanja EU. Države kandidati će primati 27 evra po glavi stanovnika¹ što npr. za Hrvatsku iznosi 120 miliona evra godišnje ili za Makedoniju 54 miliona. Prema preliminarnim izveštajima, Srbija i Crna Gora bi iznos od 27 evra po glavi stanovnika ostvarila tek oko 2010. godine, što može da bude i period kada ćemo dobiti status kandidata².

Konačna verzija IPA fonda treba da se usvoji tokom aprila ili maja i Komisija trenutno razmatra propise o IPA koje treba primeniti, a takođe će biti razmatran i sa državama članicama u okviru budućeg IPA Koordinacionog komiteta. Efektivna implementacija

IPA od 2007. zahtevaće uspostavljanje novih institucionalnih struktura, razradu strateških okvira i operacionalnih programa, pripremnih procedura i studija izvodljivosti za infrastrukturne projekte, posebno u oblasti zaštite okoline i saobraćaja.

Kako bi se omogućilo izabranim državama da ostvare punu korist od finansiranja u okviru IPA programa, mora se odmah započeti sa pripremnim merama. Prvi bi korak trebalo da bude uspostavljanje funkcionalnog Sistema decentralizovane implementacije i povezanih institucija, koji će biti potrebni radi potpune implementacije IPA. Glavni izazov tokom narednih meseci i kada propisi o IPA stupe na snagu biće omogućavanje državama korisnicama IPA da izgrade i poboljšaju kapacitete, kao i da se stave u odgovarajući okvir kako bi se obezbedila pretpristupna pomoć i državama kandidatima i potencijalnim kandidatima, prema njihovim potrebama. U tom cilju neophodno je da se sve naše institucije i organi pripreme za korišćenje ovog fonda kako bi se pomoć iskoristila u potpunosti i na pravi način. Ovaj proces zahteva uvođenje obuke za lica koja će učestvovati u sprovođenju programa pomoći, određene institucionalne i zakonske izmene, kako bi se stvorili uslovi za nesmetanu implementaciju.

Tabela 1. Drzave potencijalni kandidati 2007-2013 (u milionima)

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	TOTAL
Srbija	113	138	117	159	234	233	220	1,214
Kosovo	25	31	26	35	52	52	49	270
Crna Gora	10	12	10	14	21	21	20	108
Albanija	45	55	47	63	94	93	88	485
BiH	59	71	60	82	119	118	113	622
TOTAL	252	307	260	353	520	517	490	2,699
Per Capita	14,16	17,25	14,61	19,83	29,21	29,04	27,53	

¹ Ovaj iznos je utvrđen na osnovu finansijske perspektive 2000-2006 u okviru koje je bio određen iznos primanja za budućih 10 država članica.

² Tabela je preuzeta iz izveštaja ekspertske grupe-European Stability Initiative o nacrtu IPA. Izveštaj se može naći na

njihovom sajtu: w.w.w.esiweb.org. U tabeli je predstavljen preliminarni finansijski izveštaj o primanjima za države potencijalne kandidate (Crna Gora i Kosovo i Metohija su u izveštaju posebno tretirani zbog razdvojenosti ekonomskih sistema, a ne na osnovu statusa)

Ulazak u kazneni prostor

mr Zoran Šoljaga

Nedavna presuda Suda pravde EU o poništavanju okvirne Odluke Saveta EU o krivičnim delima teškog kršenja propisa vezanih za zaštitu životne sredine ima sve osobine da postane epohalna i da pripremi put za dublju integraciju evropskih država. Naizgled običan spor po pitanju nadležnosti EU i procesu donošenja odluka podstakao je Sud da, po već utvrđenom metodu koji je dao velike rezultate, svojom presudom zakorači u «zabranjenu zonu» nadležnosti država članica i tako još jednom gurne prst u oko suverenistima i nacionalistima. Intrigantno je i to da je presuda doneta upravo u vreme velike krize unutar EU.

Tri meseca nakon odbijanja Ugovora o Ustavu za Evropu i u toku teških pregovora o budžetu EU i njenoj reformi, u luksemburškoj sudnici je doneta presuda kojom se omogućava EU da reguliše određenu oblast krivičnog prava država članica. Oblast koju su države članice čuvale za sebe i koja nijednim aktom EZ/EU nije prenet na evropski nivo. Ovakvu odluku Suda sa zadovoljstvom su dočekali Komisija i Parlament, dok su, sa druge strane, vlade država članica i mediji reagovali prilično «neprijateljski». Naročito je burno reagovala britanska javnost, koja je već poznata po evroskepticizmu i uzdržanom stavu o bilo kakvoj dubljoj integraciji od one isključivo ekonomske. Vlada Velike Britanije je rekla da je neprihvatljivo da se krivično pravo harmonizuje na nivou EU, dok je štampa uputila oštre kritike, što se može videti i iz jednog novinskog naslova

– «Evropa je dobila vlast da hapsi britanske građane». Mnogi, takođe, smatraju da je Sud ovom presudom implementirao Ugovor o Ustavu na mala vrata i ocenjuju da više nema potrebe za glasačima i političarima jer Sud samostalno donosi odluke, iako je to u kontradikciji sa izraženom voljom građana na referendumima u Holandiji i Francuskoj. Čak je i predsednik Austrije pozvao svoje kolege da rasprave o ulozi Suda pravde, jer on konstantno proširuje nadležnosti EU. O čemu se ovde zapravo radi?

Savet EU je 2003. godine usvojio okvirnu Odluku 2003/80/JHA o zaštiti životne sredine krivičnim sankcijama. Ovu odluku Savet je doneo jednoglasno na osnovu poglavlja VI Ugovora o EU (UEU) (čl. 29, 31(d) i 34(2)(b)), a cilj je bio da se zajedničkom akcijom otklone opasnosti od ozbiljnog ugrožavanja životne sredine. Treba naglasiti da je ovaj akt Unije usvojen na osnovu procedure u okviru III stuba EU u kome nema odricanja od suverenosti država članica u korist EU, odnosno gde se odluke usvajaju na međudržavnom, a ne nadnacionalnom nivou. U Odluci je naveden određeni broj dela koja ugrožavaju životnu sredinu i u odnosu na koje je zahtevano da države članice propišu krivične sankcije. Međutim, Komisija je uložila prigovor na pravni osnov po kojem je Savet doneo odluku da zahteva od država članica da krivično kazne lica koja su izvršila delo ozbiljnog ugrožavanja životne sredine. Komisija je navela da je pravni osnov za takvu odluku član 175(1) Ugovora

o Evropskoj zajednici (UEZ), odnosno da regulisanje te oblasti spada u nadležnost Zajednice u politici zaštite životne sredine i da takva odluka mora biti doneta u okviru procedure iz I stuba EU. Odnosno da se odluka donese procedurom saodlučivanja, u kojoj Komisija i Parlament imaju veliku ulogu, a ne procedurom saradnje gde Savet jednoglasno usvaja odluke, bez značajnog uključivanja drugih institucija EU. Izrađen je predlog uputstva (direktive) o zaštiti životne sredine kroz krivično pravo i upućen je na usvajanje Savetu i Parlamentu, ali Savet nije usvojio predloženo uputstvo. Zatim se Komisija obratila Sudu pravde EU da poništi Odluku Saveta zbog nepostojanja pravnog osnova za donošenje takvog akta, što je ovaj i učinio 13. septembra 2005. godine u presudi Komisija protiv Saveta C-176/03.

Sud je ocenio da su odredbe koje se nalaze u paragrafima od 1 do 7 pomenute odluke Saveta i koje predviđaju: definicije prekršaja, obavezu da se unesu krivične odredbe, ocenjivanje i ustanovljavanje prekršaja, visinu kazni i specifična pravila vezana za odgovornost pravnih lica, mogle da budu valjano usvojene na osnovu člana 175. UEZ «imajući u vidu njihov cilj i sadržinu». Na osnovu toga je ocenjeno da je Savet usvajanjem ove odluke prekršio član 47. UEU¹, koji predviđa prvenstvo primene komunitarnog prava nad VI poglavljem UEU. Pošto zaštita životne sredine predstavlja jedan od osnovnih ciljeva EU i pošto je ta oblast regulisana članovima 174. do 176. UEZ, usvajanje akta koji reguliše to pitanje mora biti usvojeno na bazi procedure iz I stuba (komunitarni karakter), a ne na osnovu procedure iz III stuba (međuvladin karakter). Koje posledice proizlaze iz ove presude?

Najpre, Sud je u svom razjašnjenju oko

¹ Član 47 predviđa da se usvajanjem Ugovora o EU ne ugrožava primena prava i odredaba koje proističu iz Ugovora o EZ.

podele nadležnosti između I i III stuba konstatovao da odredbe krivičnog prava, koje se zahtevaju kako bi se obezbedila efektivna implementacija komunitarnog prava, treba da budu regulisane na osnovu UEZ. To znači da će prilikom usvajanja tih odredaba veliku ulogu imati Komisija i Parlament, a ne samo Savet. Odluke će se usvajati procedurom saodlučivanja što će osnažiti demokratiju i efikasnost u legislativnom postupku. Takođe, Komisija će imati pravo da kontroliše pravilnu implementaciju tih odredaba i da u slučaju propusta države da ih pravilno implementira pokrene postupak protiv odnosne države pred Sudom pravde.²

Ovim propisom predviđa se kažnjavanje fizičkih i pravnih lica koja svojim aktivnostima ugrožavaju životnu sredinu. Uvođenje krivičnih odredaba na ovom nivou ima za cilj da poboljša zaštitu životne sredine na celoj teritoriji EU. Možemo konstatovati da EU ovom presudom direktno zalazi u oblast krivičnog prava. Sud je u presudi rekao da «postoji opšti princip po kojem ni krivično pravo ni pravila vezana za krivičnu proceduru ne spadaju u nadležnost Zajednice», ali je i dodao da «taj princip ne sprečava zakonodavstvo Zajednice da propiše krivične sankcije ukoliko je to neophodno za pravilnu implementaciju odredaba komunitarnog prava» (kao što je u ovom slučaju vezano za odredbe o zaštiti životne sredine). Ovde Sud pribegava svojoj staroj praksi da ne preza od zalaženja u nadležnosti država članica kada se treba obezbediti pravilna implementacija komunitarnog prava. To znači da će od sada EU moći da nametne krivične propise na svojoj teritoriji u svim oblastima u kojima ima nadležnost. Jedini uslov će biti, kao što Sud navodi u ovoj svojoj presudi, da te mere budu neophodne i konzistentne. Odnosno,

² Kada se odluke usvajaju u okviru III stuba EU, Komisija nema nadležnost da kontroliše implementaciju i da pokreće postupke pred Sudom pravde, dok je Parlament isključen iz procesa donošenja odluka u III stubu.

te mere moraju biti opravdane potrebom da se obezbedi efektivnost komunitarnog prava i «moraju da poštuju ukupnu harmoniju krivičnog sistema Unije kako ne bi bile fragmentirane ili delimično harmonizovane». Takođe, uvođenje EU u krivičnu materiju, tj. materiju koja se direktno tiče građana i koja ima velike reperkusije na spektar ljudskih prava i sloboda, ponovo može da aktuelizuje pitanje zaštite ljudskih prava na nivou EU. Trenutno u EU postoji dosta nedoumica vezanih za (ne)nadležnost EU u ovoj oblasti i za (ne)nadležnost Suda za ljudska prava da donosi odluke protiv akata EU. EU nije pristupila Konvenciji niti poseduje svoj obavezujući tekst (Povelja EU o fundamentalnim pravima nema još pravnu snagu) tako da je regulisanje ove oblasti često stvaralo probleme za države članice, Sud za ljudska prava i Sud pravde. Možda će se nakon ove presude definitivno odlučiti o uvođenju uniformne zaštite ljudskih prava na evropskom kontinentu jer građanin polako zauzima centralno mesto u procesu evropske integracije i neophodno je ojačati njegovu poziciju i izbeći sivu zonu nadležnosti u ovoj oblasti. Elaboriranje ove problematike traži više prostora, ali je svakako potrebno ukazati i na ovaj aspekt presude.

Sud pravde je još jednom pokazao da je «najevropskija» institucija EU. Kad god je proces evropskih integracija bio usporen i kada su se političari sukobljavali, Sud pravde je kroz svoje izuzetne presude stvarao ujedinjenu Evropu. Setimo se samo perioda 70-ih godina evroskleroze kada je donet niz presuda koje su produbljivale integraciju i osvajale nove «teritorije» za komunitarno pravo, odnosno za aktivnost Zajednice. I zato, možemo zaključiti, svaki put kada je EU u krizi treba pažljivo da pratimo rad Suda pravde i on će nam kroz neku svoju presudu pokazati put kojim je Evropa krenula. Takođe, potrebno je pratiti rad Suda tokom procesa pridruživanja, jer se na taj način naši zakonodavci

mogu upoznati sa razvojem pravnog sistema unutar EU i samim tim bolje pripremiti za izmene u našem sistemu.

Zakon usvojen, sudovi nespremni

Vojin Biljić

U Srbiji je nedavno donet i Zakon o zaštiti konkurencije. Ovim smo svi mi zakoračili u prazan prostor pun izazova, nepoznanica i mogućih razočaranja. Pravo konkurencije predstavlja osnov funkcionisanja zajedničkog tržišta Evropske unije. Bilo bi celishodno osvrnuti se na analizu pravnog okvira koncentracije koja u svojoj osnovi ima upravo poljoprivrednu proizvodnju. Subjekt koncentracije je «Agrokor», koncern koji kontroliše veliki deo tržišta hrane na balkanskom prostoru.

Nesporna je činjenica da primena prava konkurencije u SCG predstavlja još nedovoljno istraženo polje na kome, bar što se naše zemlje tiče, ne postoji ni usaglašena praksa niti dovoljna svest o postojanju ove grane prava, a kamoli o njenom značaju i posledicama primene. Nema potrebe upuštati se u teorijske spekulacije o pravnoj prirodi prava konkurencije već je svrsishodnije prikazati primenu pravila na konkretnom slučaju. Svesno je izabran primer iz hrvatske prakse, i to zbog brojnih sličnosti između dve zemlje, kao i iz razloga što u Hrvatskoj proces primene prava konkurencije traje ipak duže nego kod nas. Napominjemo da ćemo kroz predmetnu analizu pokušati da objasnimo smisao pojedinih zakonskih odredaba, kao i osnov primene dela prava EU od strane nadležnih organa, budući da stoji utisak da kod

kadrova kojima se ovaj problem postavlja ili će pak uskoro biti postavljen, ne postoji svest o logičkoj povezanosti primene i obaveznosti prava EU.

Pogledajmo kako je izgledalo pravno rezonovanje hrvatskih organa kod rešavanja jedne, ne naročito komplikovane pravne situacije.

Nakon što je «Agrokor» d.d. uputio ponudu za preuzimanje akcija preduzeća «Belje», kupovinom kojih bi stekao većinski udeo i kontrolu nad pomenutim subjektom, dostavio je Agenciji za zaštitu tržišnog natjecanja (kod nas je nadležna Komisija za zaštitu konkurencije, čije poslove, do ustanovljavanja, obavlja Ministarstvo trgovine i turizma) prijavu namere koncentracije, koja je na nalog Agencije propisno dopunjena.

Agencija se prilikom rešavanja po prijavi kretala u pravnom okviru Zakona i pozakon-skih akata koji su se odnosili na utvrđivanje merodavnog tržišta, načina prijave i kriterijuma za ocenu dopuštenosti koncentracije.

Takođe u delu u kome to nije utvrđeno, hrvatskim propisima primenila je kriterijume i standarde EU i to:

1. EC Merger Regulation OJ 2004/L, 24/1
2. Commission Notice on the Concept of Concentration-OJ C 66
3. Guidelines on the Assessment of Hori-

zontal Mergers OJ, 2004/I

4. Notice of Restrictions Directly Related and Necessary to Concentrations
5. Commission Notice on Remedies Acceptable

U okviru primene, Agencija je izvršila analizu relevantne prakse Evropske komisije i komparativne prakse evropskih zemalja i kontaktirala više evropskih tela radi prikupljanja podataka o primeni vertikalnih koncentracija sa horizontalnim učinkom na merodavnom tržištu, što je rezultiralo donošenjem pozitivne odluke o dopuštenosti koncentracije.

Pravničkoj logici bi se mogla postaviti dva problema. Najpre, iz kojih razloga i po kom osnovu Agencija primenjuje propise EU, te zašto uopšte kontaktira evropska tela kada je u konkretnom slučaju reč o koncentraciji čiji su subjekti dva domaća, u konkretnom slučaju hrvatska preduzeća. Zatim, da li to znači da će se i Komisija za zaštitu konkurencije obraćati evropskim telima i pozivati se na evropsku praksu i propise.

Formalnopravno odgovor se može naći u ustavnim dokumentima. Naime, nesporno je opredeljenje ka evropskim integracijama obe zemlje. Ustavna Povelja SCG čak u postavljenim ciljevima većinu njih usmerava ka budućem članstvu EU. Sa druge strane, pitanje tumačenja novih zakonskih i podzakonskih propisa u ovoj oblasti nije nimalo lak zadatak koji se postavlja pred upravne organe i sudove. Još teži problem postavlja se pred prekršajne organe zbog visine propisanih kazni za antikonkurentsko ponašanje. Predviđene kazne ponegde mogu dostići i celokupan iznos profita pojedinih privrednih subjekata. (Primer radi, trgovinski sudovi nisu u stanju ni da uspostave nadležnost u sporovima koji proisteknu iz povrede pravila konkurencije, već vešto izbegavaju nepoznate aspekte, krećući se samo u domenu gde do sada postoji jedinstvena sudska praksa, što

sa konkurencijom nije slučaj. Složićemo se, potpuno suprotno osnovnom zahtevu EU-primena, primena i primena). Iz tog razloga je potpuno celishodno konsultovati evropska tela u konkretnim slučajevima, tim pre što je povreda konkurencije problematika sa dalekosežnim posledicama.

Ako se osvrnemo na osnovni zahtev i najvažniji cilj zaštite konkurencije, a to je svaka-ko zaštita interesa potrošača (što je i formalno potvrđeno na Atinskoj konferenciji 2003. godine, mada nije jasno zbog čega naš zakon ovaj cilj stavlja na poslednje mesto), problem tumačenja i primene bi se mogao dodatno iskomplikovati. Ovo iz razloga što interesi potrošača nisu u potpunosti zaštićeni ni na nivou gde postoji jasna i precizna zakonska regulativa, kao i zbog činjenice da kadrovi u pravosudnim i upravnim organima nisu naviknuti da «osete» ni ugrožavanje sopstvenih interesa kao potrošača.

Nešto komplikovaniji odnosi (na primer odnos prava na patent i povrede konkurencije) mogli bi biti u potpunosti marginalizovani, ili bi se pak došlo do apsurdne situacije rešavanja posledica bez obaziranja na uzroke, koji bi i dalje egzistirali. To bi dovelo, sa jedne strane, do nepotrebnog gubitka vremena i energije, dok bi se dokazivanje u eventualnim sudskim postupcima svelo na «probatio diabolica», sve to na štetu osnovnog interesa – zaštite potrošača.

Površno posmatrano, zaštita prava konkurencije u Srbiji mogla bi funkcionisati uz primenu Zakona (po autoru solidnog bez obzira na kritike), podzakonskih akata i evropskog prava, u smislu tumačenja. Ipak, imajući u vidu iskustva primene prakse Evropskog suda za ljudska prava, koju naši sudovi i upravni organi i pored sprovedenih edukacionih treninga izuzetno slabo poznaju i teško usvajaju, ostaje bojazan da bi osnovni ciljevi Zakona o zaštiti konkurencije lako

mogli biti izigrani. Razlog za to je neznanje, ali i korišćenje pojedinih opcija u promovisanju političke moći, čime bi se suštinski došlo jedino do narušavanja slobode kretanja kapitala, dakle, dodatnog opterećenja privrednih tokova.

Nadamo se da će srpsko pravosuđe ozbiljno shvatiti značaj problema koji će se pred njega uskoro postaviti, te da će pristupiti proučavanju bar osnovnih tekovina prava EU, kako bi bili spremni da odigraju istorijsku ulogu koja im je dodeljena.

U potrazi za identitetom

Srđan Smiljanić

Tokom posljednje četiri decenije, evropske zemlje su se sasvim uspešno ujedinjavale na bazi tri različita osnova. Prvi je materijalni interes, drugi je zahtev bezbednosti, a treći povećavanje globalnog političkog uticaja. Međutim, ovako postavljene osnove moguće je dalje uopštiti. Ukratko, sasvim je ispravno tvrditi da je evropsko ujedinjenje prvih četrdeset godina isključivo sprovedeno na bazi očiglednih zajedničkih interesa država članica, bili oni ekonomske, bezbednosne ili političke prirode.

Drugi princip kojeg su se države članice držale tokom procesa ujedinjavanja oslikava način integracije. U smislu ograničavanja suvereniteta spomenutih država članica, koje centrifugalni politički procesi neminovno zahtevaju, integracija je vršena po principu «od spolja ka iznutra». Od perifernih aspekata suvereniteta država, ka njegovim centralnim delovima. Tako, može se slobodno konstatovati da je integracija u prvih četrdeset godina, po pravilu, vršena uz dosledno zaobilazjenje najosetljivijih oblasti funkcionisanja država.

Međutim, kako je vreme proticalo, a integracija napredovala, ostajalo je sve manje oblasti u kojima se lako može prepoznati zajednički interes, a da njihovo uključivanje u zajednički koncept ne zadire u važnije oblasti suvereniteta država. To se posebno odnosi na period posle 1992. godine. Stvaranjem EU, kao realnog zametka političke integracije u Evropi, ekonomski nivo ujedinjavanja dopunjen je zahtevom da integracioni procesi pređu i na ostale oblasti. Tako, evropska

konstrukcija se posle Maastrichta našla na klizavom terenu visoke politike i nezgodnih pitanja od velike osetljivosti. Već u tom trenutku, mnogi autori su počeli da ukazuju na potrebu stvaranja i definisanja koncepta evropskog identiteta na bazi zajedničke kulture koju dele evropski narodi. Po njima, ovako definisan evropski identitet predstavlja jedinu sigurnu materijalnu podlogu na kojoj se izgradnja evropske konstrukcije može nastaviti u budućnosti.

Ipak, briselski stratezi očigledno nisu to imali na umu. Privremeno rešenje problema najpe je nađeno u davanju prednosti principu očiglednog zajedničkog interesa nad principom suvereniteta. Tako, prvo je oblast unutrašnjih poslova u velikoj meri prebačena u zajedničku nadležnost. Tekovine Šengena uključene su u «komunitarni stub» 1997. godine, dok je dalje pomeranje ove oblasti ka nadnacionalnom regulisanju podstaknuto terorističkim napadima izvršenim 2004. u Madridu i 2005. u Londonu. Uvođenje evra je takođe predstavljalo suštinski korak kojim je krunisana ekonomska integracija i stvoren evropski ekonomski identitet (mada tri od tadašnjih 15 članica nisu ušle u EMU). Na red je došao i Ustav za Evropu. Njegovim prihvatanjem stvorili bi se neophodni institucionalni uslovi za dalje pomeranje evropske političke konstrukcije, od forme međunarodne organizacije ka formi konfederalne države. Međutim, Ustav za Evropu je odbijen u Francuskoj, a odmah zatim i u Holandiji. Odbijen je jer su ga građani ovih zemalja

shvatili kao nešto otuđeno od onih na koje bi trebalo da se odnosi. Može se reći da ovaj akt simbolično označava trenutak kada je suverenitet nacionalnih država prevagnuo nad principom zajedničkih interesa, koji izgleda više nisu bili tako očigledni. To je trenutak kada je birokratski pristup evropskom socijalnom inženjeringu doživeo prvi istinski veliki poraz u posthladnoratovskoj eri. Pokazalo se da ovakav pristup više nema dovoljno kapaciteta da dovede do nužne promene. Samim tim, ovo je trenutak kada pitanje evropskog identiteta dolazi u fokus. Jedna stvar je postala jasna. Da bi se integracija nastavila i u najosetljivijim oblastima, potrebno je u igru uvesti novi faktor na strani ujedinjenja.

Ali, šta se uopšte može podrazumevati pod pojmom evropskog identiteta. Kada govorimo na tu temu, treba spomenuti da se ovaj psihološki fenomen (ne samo u kontekstu evropskog, već i uopšte) ispoljava primarno na individualnom nivou i da uvek podrazumeva postojanje subjektivnog doživljaja pripadanja grupi. On je neminovno određen kulturom, odnosno vrednostima koje grupa prihvata, ne ekonomskim ili političkim procesima. Ako govorimo o grupnom doživljaju identiteta, treba napomenuti da on uvek predstavlja izraz dominantne svesti. U tom smislu, zar nije očigledno da stvaranje svesti o zajedničkoj kulturnoj baštini evropskih naroda, koja bi se gradila na ramenima Šekspira, Andersena i Getea, na Mocartu i Volteru, na Mikelandelu i Van Gogu, uz promovisanje ideje o njihovom pripadanju ne samo nacionalnim kulturama već i jednom širem evropskom kulturološkom kontekstu, predstavlja neophodan uslov dalje integracije? Delovanjem na predočeni način, zvanični Brisel je sigurno mogao da olakša sebi posao na daljem približavanju evropskih naroda.

Ipak, sve do danas, integracija je vršena uz potpuno ignorisanje potrebe za otpočinjanjem jedne ovakve akcije. Evropljani su od početka bili mnogo spremniji da rade na

hardveru, nego na softveru. Zvanični Brisel do sada nije učinio baš previše na aktivnom sprovođenju ideje stvaranja ovako koncipiranog evropskog identiteta u život. Da bismo potkrepili ovu tvrdnju, izložićemo nekoliko činjenica.

U najvišim pravnim aktima EU, računajući tu i neprihvaćeni Ustav za Evropu, evropski identitet se čak i ne spominje. Jedino što bi na njega moglo implicitno ukazati jeste potpuno neodređena odredba člana 191. Ugovora o EZ, u kojoj se evropskim političkim grupacijama stavlja u zadatak da «šire evropsku svest», koji su one do sada potpuno zapostavile. Takođe treba primetiti odnos najviših pravnih akata Unije prema oblasti kulture. Jedva je i spominju. U praksi, značajnija promocija evropskog identiteta preko kulture se verovatno svodi na Tota Kotunja i njegovu pesmu «Insieme, Unite, Unite Europe». Uzevši sve ovo u obzir, može se doći do dva zaključka.

Prvi bi bio da je Brisel zaključio da ovakvom zadatku u aktuelnom istorijskom trenutku nije moguće pristupiti, a da to ne bude shvaćeno kao grubo narušavanje suvereniteta država članica, koje bi ceo plan mogle lako osujetiti.

Ovakav zaključak, u svakom slučaju, nije daleko od istine. Izraz «nacionalni egoizmi», često korišćen kao metafora kojom se opisuje ne tako neuobičajeno ponašanje država Unije, sam za sebe dosta govori. Delovanje u sopstvenom interesu, čak i kada je to očigledno protiv «opšteg evropskog dobra», ne predstavlja ništa novo niti spektakularno u evropskoj praksi. Tradicionalne evropske sile, koje danas predstavljaju okosnicu kontinentalnog ujedinjenja, nikada nisu bile spremne za previše eksperimetisanja u ovoj oblasti. To uopšte nije čudno. Evropske države su nacionalne. Filozofski osnov njihovog bivstvovanja već vekovima se nalazi u snažnom doživljaju nacionalnog identiteta. Kreiranjem i osnaživanjem koncepta evropskog identiteta, na-

cionalne države mogle bi se osetiti suštinski ugroženima.

Drugi mogući zaključak je da je Unija prenebregla sve inicijative koje su od nje zahtevale aktivno i otvoreno učešće u stvaranju i definisanju koncepta evropskog identiteta, zbog toga što je procenjeno da to nije dobar put da se do stvaranja evropskog identiteta zaista i dođe.

Na prvi pogled, ova tvrdnja uopšte ne deluje uverljivo. Ako otvoreno delovanje na stvaranju jednog legitimnog evropskog kulturnog doživljaja kod građana Unije, koji bi bio izgrađen ne protiv, već uporedo sa nacionalnim identitetima evropskih država, nije dobar put za stvaranje evropskog identiteta – šta onda preostaje? Čekanje da se do toga dođe spontano, i to u uslovima jednog oduvek nacionalističkog kontinenta? Ankete nam govore da je između 10 i 15 procenata građana Unije koji evropsku dimenziju sopstvenog identiteta stavljaju ispred nacionalne i regionalne. U tom smislu, očigledno je da se bez aktivnog delovanja Unije na stvaranju i definisanju evropskog identiteta do ovog cilja i ne može doći. Ipak, da li je baš tako? Smatram da nije. Evo i zašto.

Podrazumevajući unapred da koncept evropskog identiteta treba definisati uz pomoć oslanjanja na kulturno-istorijsku zaoštavinu kontinenta, većina autora do čijih je radova moguće doći posredstvom interneta previđa barem deo evropske realnosti. Ova tvrdnja, zasnovana je na sledećim činjenicama:

Zvanična paradigma evropske integracije glasi ujedinjeni u različitostima. Zaista, u uslovima ekstremno multikulturalnog, ali i razvijenog liberalno-demokratskog ambijenta u kojem se danas odigravaju integracioni procesi, usvajanje ove paradigme, kao filozofske osnove za sprovođenje evropskog ujedinjenja, predstavljalo je uslov «sine qua non» celog evropskog projekta. Ona se oslanja na poznatu tezu Jirgena Habermasa da «u

liberalnim demokratijama, pojam građanina ne treba ustanovljavati pomoću uobičajene koncepcije kulturološkog identiteta, već kroz određene ustavne principe koji u punoj meri garantuju njegova prava i slobode». Prostije rečeno, status građanina nema nikakve veze sa kulturološkim (nacionalnim, konfesionalnim, rasnim...) determinantama pojedinca.

Sa druge strane, celokupna evropska kulturno istorijska tradicija, do pre manje od jednog veka je imala jedan zajednički imenitelj. Nju su stvarali hrišćani. U tom smislu – formalno bazirati opisani savremeni multikulturalni evropski identitet na kulturološkoj tradiciji Evrope hrišćana, danas je potpuno nemoguće. Što zbog etničke, verske i rasne šarolikosti evropskih građana, što zbog stava Brisela da evropsku konstrukciju ostavi otvorenom i za države sa drugih kontinenta. (Ovde se ne misli samo na Tursku. Na ulazak u EU pretenduju, ili će, verovatno, pretendovati i neke zemlje Mediterana. To je slučaj Maroka, možda i Izraela jednog dana. Istu pretenziju imaju i neke azijske zemlje: Kazahstan, koji jednim veoma malim delom teritorije prelazi u Evropu, takođe je iskazao određeno interesovanje, kao i Azerbejdžan koji Evropi pripada samo geografski).

Potvrdu za ovo nalazimo i u činjenici da je hrišćanstvo odstranjeno i iz same preambule Predloga ustava za Evropu, dokumenta koji nam saopštava u kom pravcu evropska elita želi da usmeri razvoj kontinentalne integracije. Još ću dodati da razlog za odstranjivanje izraza «hrišćanski koreni Evrope» nije samo u već predočenom značaju zvanične evropske paradigme. Treba primetiti da je evropska liberalna demokratija ideološki kodeks jasno izdefinisanih prioriteta i načela. Kao takva, ona ne trpi druge ideološke sisteme koji bi joj mogli konkurisati. U uslovima razvijenog demokratskog sistema hrišćanstvo kao poseban ideološki sistem, može formalno postojati na nivoima nižim po značaju, ali ne može dopreti do najviših vrednosnih sfera

demokratskog društva. Te sfere ispunjene su zvaničnim vrednostima savremene Evrope, nabrojanim u članu 2. Ustava za Evropu. To su vrednosti liberalne demokratije, religije savremenih demokratskih sistema.

Ovako shvaćen, pojam evropskog identiteta poseduje sposobnost održavanja evropskog multikulturalnog društva u stanju mira i tolerancije. Njegova vrednosna zasnovanost omogućava Evropi da se po sopstvenoj volji proširi i izvan geografskih granica kontinenta.

Međutim, vratimo se sada na situaciju u koju je EU došla nakon odbijanja predloga ustava. Na koji način, ovako shvaćen pojam evropskog identiteta može poslužiti kao materijalna osnova dalje integracije i prevladavanja nastale krize? Odgovor na ovo pitanje bilo bi veoma teško dati. Uostalom, zar sa ustavom nije odbijen i ovako postavljen koncept evropskog identiteta? Apsolutno jeste.

Da bi se preko koncepta evropskog identiteta moglo uticati na produbljavanje integracije, neophodno je vratiti se na njegovu kulturološki zasnovanu koncepciju. Na evropske velikane, na hrišćanstvo. Na kraju, veliku većinu današnjih Evropljana i dalje predstavljaju domoroci. Istina, ovo nije moguće izvesti formalno, tj. preko najviših pravnih akata Unije, s obzirom na to da bi se takav potez mogao shvatiti kao pasivna diskriminacija ostalih. Ovaj koncept je potrebno izgraditi na neformalnom nivou.

Potvrda ovakvog stava stigla je krajem januara iz Salzburga. U rodnom gradu V. A. Mocarta, Austrija je u svojstvu trenutno predsedavajuće države EU organizovala jedinstvenu konferenciju u čijem radu je učestvovalo oko 300 evropskih intelektualaca, umetnika i političara (među kojima i Dominik de Vilpen, aktuelni predsednik vlade Francuske, čovek koji nagoveštava da bi mogao postati vizionar nove Evrope). Konferencija je bila posvećena krizi evropskog identiteta, a njen zvanični naziv je bio «uz

zvuke Mocarta». Naravno, svaki komentar o razlogu njenog održavanja u svetlu izloženih činjenica potpuno je suvišan.

Šta onda iz svega izloženog može da se zaključi o pitanju evropskog identiteta?

Moglo bi se reći da evropski identitet ima dvojaku prirodu. Jednu zvaničnu i jednu nezvaničnu. Prva je zasnovana na kodeksu visokih vrednosti, koje Brisel pokušava da implementira u evropsko društvo. Druga je zasnovana na kulturološkoj povezanosti evropskih naroda. Prva predstavlja pogodan instrument za proširivanje integracije. Druga predstavlja osnov za njeno produbljivanje, koje bi moglo jednog dana konačno dovesti do stvaranja evropske države. Prva je orijentisana ka budućnosti. Druga se oslanja na evropsku prošlost. Obe zajedno, predstavljaju moćan instrument čije obe strane se mogu koristiti, u zavisnosti od potreba. Pitanje evropskog identiteta, mada i dalje neznatno eksponirano, ostaje jedan od najznačajnijih kamenova temeljaca savremene Evrope.

Srbija u iskrivljenom ogledalu

Jelena Rodić

Ovaj tekst plod je istraživanja obavljenog tokom februara i marta 2006. godine na web portalu «asmallworld».

Članovi ovog portala – koji se kotira kao elitni i na kome se okupljaju mladi iz celog sveta, uspešni u sferi biznisa, medija i politike – bili su zamoljeni da odgovore na pitanje:

«Šta mislite o Srbiji u EU – koji su problemi koji se nalaze na putu evropskih integracija?»

U anketi je učestvovao 441 učesnik odgovarajući postovima na postavljena pitanja, ali i polemišući sa nekima od anketiranih, dok je pod forum, na kome je bila postavljena tema, posetio 3.001 posetilac. Po broju postova, kao i učesnika u anketi, ovo je bila jedna od najposećenijih tema na forumu «asmallworld» u prva četiri meseca 2006. godine.

Uzorak

Uzorak koji smo obradili u istraživanju može se smatrati reprezentativnim. Ovo stoga što je web portal «asmallworld» izborni – članstvo portala uslovljeno je dvema preporukama i saglasnošću člana sa specijalnim statusom i osnivača.

Uvidom u opšte i veoma precizne uslove članstva, već unapred smo mogli da prilično tačno odredimo profil učesnika. Tim pre što su članovi «virtuelnog kluba uspešnih» približno istih godina, sličnog obrazovanja i višeg materijalnog statusa.

Starosna struktura učesnika u anketi je između 21 i 35 godina (u proseku 28,7),

obrazovna struktura je visoka stručna sprema (92%). Više od trećine anketiranih (37,6%) ne živi u zemlji u kojoj je rođen, a 67% ih je studiralo, studira ili radi van matične države čiji je državljanin.

Specifičnosti

Postavljanje ankete u online formi na web portalu nosi sobom i neke specifičnosti koje nisu karakteristične za druge oblike ispitivanja. To se, pre svega, odnosi na otvorenost postova za druge učesnike u anketi a, samim tim, i na mogućnost postojanja oprečnih stavova i suprotstavljenih mišljenja. U postupku analize dobijenih odgovora isključeni su svi postovi koji su samu temu pretvarali u osnovu (i opravdanje) za polemiku i raspravu. Ne treba posebno napominjati da su najzagriženiji učesnici u raspravama bili ljudi poreklom sa ovih prostora (bivše SFRJ) i da je linija oprečnih stavova, po pravilu, pratila liniju nacionalne pripadnosti ili porekla.

Analiza

Klasifikacijom i analizom dobijenih rezultata možemo utvrditi da su se jasno izdvojile četiri grupe pitanja bitnih za to kako ljudi sa strane vide Srbiju i koje su moguće prepreke na putu integracija:

- a. medijska slika,
- b. mogućnost ispunjenja uslova,
- c. neodgovorajuća ekonomska i društvena organizacija i nepostojanje izgrađenih institucija,

d. nespремnost EU da primi nove članove.

Valja napomenuti da se u okviru osnovne četiri kategorije mogu sa izvesnom preciznošću iscrutati i potkategorije – istorijski kontekst, nacionalni, religijski, globalnostrategijski, itd. Zbog ograničenog prostora, u ovom tekstu nismo se bavili tim aspektima – nesumnjivo veoma zanimljivim – ali se njihovi elementi mogu naći i u kontekstu pomenute četiri glavne kategorije pitanja.

Medijska slika

Iako je u ovom slučaju reč o ispitanicima koji ne predstavljaju prosečnog stanovnika EU – obrazovno, materijalno, pozicijom u društvu, izvesno je da pripadaju višem sloju – njihova slika o Srbiji ne odstupa bitno od stereotipa koji su u proteklih petnaest godina nametnuli mediji.

Opšte mesto je da je imidž Srbije loš. Međutim, ono što može da zabrine je da se on ne popravlja iako je poslednjih godinu dana, objektivno, mnogo učinjeno u procesu integracija i saradnje sa EU. To, izvesno je, nije uticalo na skoro deset odsto (9,2%) ispitanika koji Srbiju doživljavaju kao «zločinačku», «genocidnu», «osvajačku», «agreasivnu», «pretnju za susede», «fašističku»... Među tim odgovorima česta su poređenja sa nacističkom Nemačkom...

Približno isti broj učesnika u anketi (8,7%) Srbiju doživljava negativno ali u nešto blažim kategorijama: «zemlja koja ne izvršava obaveze», «nesolidna», «država u kojoj ne vlada pravo», «neorganizovana»... Ovde valja napomenuti – što ne znači da je reč o bilo kakvoj utehi – da je sličan odnos i prema drugim zemljama na Balkanu i da se može reći kako ni imidž drugih zemalja ovog prostora nije mnogo bolji.

Karakterističan primer daljeg pojačavanja negativnog medijskog stereotipa bile su izjave nekih srpskih i crnogorskih zvaničnika date povodom smrti Slobodana Miloševića.

Često veoma prenaplašene, i lično ili partijski obojene, apsolutno su se uklapale u već postavljen medijski ram u globalnim centrima informisanja.

Tako se dogodilo da se u rasponu od samo nekoliko dana čuju dva umnogome oprečna podatka. U raspravi povodom tužbe BiH protiv SCG u Međunarodnom sudu u Hagu, saopšten je zvaničan izveštaj Haškog tribunala o broju žrtava u Bosni i Hercegovini. Prema tim podacima, za vreme oružanih sukoba u BiH život je izgubilo oko 90 hiljada ljudi svih nacionalnosti (Muslimana, Srba, Hrvata, Jugoslovena, Roma i ostalih). To se slaže i sa podacima zvanične komisije BiH. Međutim, samo dva dana posle obelodanjivanja ovih podataka, u nekoliko navrata gotovo svi globalni mediji (CNN, BBC, Skynews, Deutsche Wele, ORTE...) prenele su izjavu Vuka Draškovića, ministra inostranih poslova SCG, koji je, komentarišući Miloševićevu smrt, rekao da je «to čovek odgovoran za smrt 250.000 ljudi». Posle ove Draškovićeve izjave, u internet postovima učestalo je počeo da se pojavljuje uvećani broj žrtava, a činjenica da je taj podatak izgovorio aktuelni ministar navođena je kao nesporni dokaz autentičnosti.

Izvesno je da najviši državni funkcioneri u izjavama moraju obratiti mnogo više pažnje na zvanično utvrđene činjenice, naročito na one koje se odnose na izuzetno osetljive podatke o broju žrtava sukoba na tlu bivše Jugoslavije. To nikako ne znači da je potrebno falsifikovati ili smanjivati broj žrtava. Dovoljno je da se drže zvanično utvrđenih i, od strane međunarodnih institucija, verifikovanih podataka.

Bez obzira na to što je medijska slika Srbije u masovnim medijima i dalje katastrofalna, a sledstveno tome i imidž zemlje, ipak se može uočiti jedna «svetla tačka». Reč je o pravilu da su pozitivna slika i dobar imidž Srbije u direktnoj srazmeri s činjenicom da li su anketirani bili u poseti Srbiji. Svi koji su posetili

Srbiju i Crnu Goru imali su pozitivno mišljenje, insistirajući na dobrim utiscima koje su odande poneli (Exit, provod, devojke, morska obala, manastiri, krajolici, hrana, muzika, neposredni i gostoljubivi domaćini...)

Drugim rečima – ko god je posetio Srbiju imao je o njoj neuporedivo bolje mišljenje od onog koje vlada u medijima. To može biti putokaz zvaničnim organima i institucijama u kom smeru bi trebalo ići kada se govori o popravljaju imidža Srbije: što veće otvaranje zemlje, okretanje ka mlađoj populaciji, stvaranje pogodnosti da oni putuju i borave u Srbiji, organizacija letnjih kampova, koncerata, razmene učenika, studentska putovanja...

I jedna zanimljivost: kada govore o Srbima kao sportskoj naciji, gotovo svi učesnici isključivo imaju u vidu fudbal. Vaterpolo, odbojku i košarku, sportove u kojima naši sportisti spadaju u sam svetski vrh, niko nije ni pomenuo.

Uslovi

Nasuprot našem utisku o važnosti ispunjenja uslova koje je pred našu zemlju postavila međunarodna zajednica i briselska administracija, učesnici u anketi nemaju utisak da bi ispunjenje postavljenih zahteva kvalitativno pomerilo Srbiju ka Evropi. Naime, oni ispunjenje međunarodnih zahteva više doživljavaju kao pravnu obavezu, dok je odnos prema «novom članu» pre pitanje sistema vrednosti i pripadnosti istom kulturnom i civilizacijskom korpusu.

Iz pojedinih odgovora prepoznaje se doživljaj «druge Evrope» koja u sebi nosi kategorije Bizanta, pravoslavlja (u smislu šizme), orijentalnog, balkanskog (sukobljenog, podeljenog, nasilnog, neuređenog). Mogao bi se izvesti zaključak da ovaj deo kontinenta građani stare Evrope doživljavaju kao civilizacijski i kulturno drugu sredinu o kojoj malo znaju.

Drugim rečima, deo ispitanika ovaj prostor doživljava kao «drugu Evropu» u velikoj meri

različitu od one u kojoj oni žive. Same uslove o kojima se ovde često govori gotovo da ne navode kao nešto bitno na putu integracija. Primetno je, naročito kod anketiranih iz zemalja «stare Evrope», neznanje o postojanju korpe uslova koje zemlje kandidati moraju da ispune kako bi došle u poziciju mogućeg članstva. Ukoliko im je nešto od toga poznato, doživljavaju je kao «briselsku stvar» nešto što je u vezi sa zajedničkom administracijom ali ne i sa njihovom zemljom.

To je verovatno rezultat činjenice da deo onoga što mi doživljavamo kao «uslove», oni shvataju kao nešto potpuno imanentno demokratskim sistemima u kojima su rođeni i žive: vladavina prava, striktna podela vlasti, nezavisno i efikasno sudstvo, civilna kontrola nad službama bezbednosti...

Unutrašnja organizacija u Srbiji

Nešto više od 15% učesnika u anketi smatra da SCG nije spremna da postane član organizacije kakva je EU. Anketirani ne polaze od vrednosnih elemenata, već od procene da sama SCG nema ekonomske, organizacione i institucionalne potencijale na nivou kojih bi bilo moguće da se uključe u zahtevne i sofisticirane sisteme Unije.

Konkretno, ova grupa anketiranih (mahom menadžera) smatra da su srpska privreda i ekonomija ali i infrastruktura (putevi, železnica) daleko ispod zahtevanog nivoa EU, pa tako i mogućnost uključivanja u međunarodnu podelu rada, poštovanje međunarodnih standarda kvaliteta, sigurnosti i obrade – nije ostvarljiva. Takođe, deo ove grupe (dobronamerno) upozorava da bi se pri takvoj razlici u kvalitetu, ali i produktivnosti i ceni, srpska privreda brzo našla u još nezavidnijem položaju jer ne bi izdržala nemilosrdnu konkurenciju i ogromnu ponudu karakterističnu za evropsko tržište («Srbija neće biti veliki finansijski centar.»).

Nadalje, oni smatraju da je potreban izvesni period u kome će SCG pokušati

da se «institucionalno reformiše i tehnološki modernizuje» kako bi mogla da izdrži otvorenu utakmicu koja se podrazumeva.

Unutrašnji problemi Unije

Gotovo 30% ispitanika misli da Unija nije više sposobna da prima nove članove, pa među njima ni SCG (insistirajući na tome da nije ništa lično). Oni smatraju da je «apsorpcioni kapacitet» Unije iscrpljen i da je prijem novih članova nemoguć. Unija je suočena sa nizom nerešenih pitanja od toga gde su joj granice, preko neefikasnih i glomaznih institucija, do problema sa imigrantima, drugom i trećom generacijom azilantata, pitanjem odnosa prema islamu, pa do teškoća oko usvajanja budžeta (rok kraj aprila).

Utisak je da je zavladała «klima pesimizma» u odnosu na budućnost Unije, da se vraća ekonomski patriotizam i netrpeljivost prema strancima. Očigledno je da respektibilan broj anketiranih veruje da je na delu nedostatak jasne vizije budućnosti Unije. Otuda, oni smatraju da nije racionalno ulagati toliko rada i energije, ali i odricanja, u naporu da se pristupi jednom projektu čija budućnost nije izvesna.

Polovina «evroskeptika» smatra da nije u interesu Srbije toliko prilagođavanje u odnosu na Uniju kada nije izvesno da će Beograd ikada biti primljen, ili da će u tom trenutku Unija uopšte postojati u sadašnjem obliku.

Zaključak

Ogromna većina anketiranih (82%) smatra da je Srbiji mesto u Evropskoj uniji i da ona kulturno i istorijski punopravno pripada evropskoj porodici.

Nasuprot tome, imidž Srbije je i dalje veoma loš. Mediji održavaju izgrađene stereotipe i dopunjavaju već davno definisani «horizont očekivanja». Međutim, izvesno je da ostaje veliki prostor da se slika o Srbiji izmeni. To, pre svega, zahteva jasnu strategiju, veću otvorenost, angažovanje kreativnih ljudi i

disciplinu predstavnika zvaničnih organa, posebno kada se govori o osetljivim temama – nedavnim ratovima, broju poginulih, silovanih, proteranih, emigranata... Njihove izjave (ponekad neodmerene i motivisane partijskim borbama) strani mediji oberučke dočekuju, pojačavajući medijske i propagandne stereotipe podele na dobre i loše, crne i bele, krvnike i žrtve.

Takođe, može se uočiti naklonost mlađe populacije koja nije otporna na stereotipe ali koja je vremenski, a i po intenzitetu, bila manje izložena agresivnoj medijskoj propagandi karakterističnoj za period devedesetih. U stvaranju strategije imidža Srbije o ovoj činjenici trebalo bi posebno povesti računa jasno definišući koja je starosna struktura grupa kojima se obraćamo i šta su prioriteti.

Ali jedno je izvesno: ne može se popraviti imidž Srbije ako se sama Srbija iznutra ne popravlja. Drugim rečima, bez ozbiljnih unutrašnjih promena neće biti ni promene spoljne slike i toga kako nas drugi doživljavaju.

Elitni fosili

Nebojša Ćurčić

Omiljena basna srpske političke elite glasi: «Sretnu se zec i puž. Zec, po definiciji euforičan, počne da juri oko nesretnog puža prebacujući mu zbog njegove sporosti.

– Kako uopšte možeš da živiš tako trom, usporen, nikuda tako nećeš stići – navaljivao je zec. Puž razmisli pa reče – Možda i nije loše što sam tako spor, jer nisam siguran da sam na pravom putu.»

Kao i svaka basna i ovaj mali igrokaz ima svoju pouku: ne trči, ne brzaj, sačekaj, brzo ali kuso, sporo al' temeljno, ko žuri taj greši... i tako dalje i tome slično. Zašto naši predvođnici više vole puža od zeca? Zašto im je milija sporost od brzine? Čega se to plaše?

Odgovor je jednostavan – promena. Ni od čega srpski intelektualci ne zaziru koliko od rizika da se nešto može promeniti. Po njima, Srbija bi trebalo da se skameni. Dobro, možda bi se tu i tamo mogle dozvoliti neke kozmetičke promene, ali samo kozmetičke i samo malecne. Sve što je više od toga označava se kao napad na tradiciju, istoriju, kulturu, svetinje... i dobija etiketu antisrpskog. Da se oni do kraja pitaju, i oko transfuzije krvi morali bi organizovati veliku javnu raspravu i polemiku, možda čak i referendum.

Za divno čudo na ruku im idu njihovi kritičari. Besomučno napadajući sve što ima «T» od tradicije i «N» od nacionalnog, i fanatično braneći nebranjive postupke onoga što nazivamo «međunarodnom zajednicom», doprinose razvoju omiljene balkanske duhovne discipline – isključivosti.

U tom scenariju narod ima ulogu deteta zaostalog u razvoju.

Prvi smatraju da ga ne treba požurivati, sve moramo činiti polako, oprezno, korak po korak, da se sirotan ne prestraši. Posle će da se trza u snu i ima košmarne snove. Mnogo je bolje da spokojno lala a što mu je java košmarna, pa Bože moj, ne može sve biti savršeno.

Oni drugi mu poručuju da je genocidan, krezav, musav i da voli Cecu. Nešto od toga se možda i može popraviti ali zbog ovog pontonjeg će, izvesno je, u pakao. Njihov recept je jednostavan: ili naučite da skačete sedam metara u vis držeći laptop ili izvršite harakiri. Može i jedno i drugo.

Kako smo došli u položaj da oni koji bi trebalo da predstavljaju intelektualni svetionik naroda, isijavaju mrak?

Prvi razlog je gerontološke prirode. Vladajuća srpska elita je sastavljena mahom od staraca. Njima svaka ozbiljna pomisao na kretanje, ukoliko nije reč o lakoj šetnji po vrltima Kalemegdana, izaziva tahikardiju. Jedinu ozbiljnu akciju preduzimaju kada primete da se neko mlađi (i ne daj Bože nadaren) približio intelektualnom Panteonu u kome su se tako lepo razgaćili. Onda se ti trećepozivci začas mobiliju i nesretnog junosu za tren olupaju o svetu srpsku zemlju. U tom drim timu, uloge su do savršenstva podeljene: dok te jedni lemaju, drugi ti, kobajagi, nude ruku spasa. Ona se kreće od ponude za nekim ugodnim radnim mestom na čijim vratima piše «Ne talasaj» do preporuke za da-

lji nastavak usavršavanja ali – u inostranstvu. I dok se veselnik snašao, već je ili kupljen, ili u emigraciji. Jedino je bitno da nije u Knez Mihailovoj. Naročito ne negde oko sredine.

Drugi razlog su privilegije. Naša intelektualna elita je etatiistička. Ona je proizvod poluvekovnog projekta stvaranja Frankeštajna koji predstavlja mešavinu negativne selekcije i dobro plaćenog disidenstva. Oni jednostavno brane stečene privilegije. Ruku na srce, reč je o žilavoj ekipi. Brižljivo selektovana i kalemljena između dve berbe mandarina na Vangi, ona je preživela svog tvorca u belom odelu. Tražeći novog pokrovitelja, ustoličila je Vožda s neskrivenom dozom oduševljenja. Ali, velike strasti traju kratko – vođa je odjezdio haškim bespućima možda čak uveren u misiju koju su mu dodelili. Elita je ostala manje-više neokrnjena, ne toliko u broju (neki od njih su čak i smrtni), koliko u nakani da i dalje drži monopol nad javnim životom.

Vladajuća srpska intelektualna elita je potpuno istrošena, samo što nema ko to da joj kaže. Ona u ovom vremenu postoji isključivo oslonjena na dve činjenice. Prva na vreme je rasterala moguće ozbiljne naslednike diljem zemaljskog šara. Druga generacija koja je ostala u zemlji i koja bi po prirodnom sledu trebalo da izađe na scenu, nema za to ni snage niti odgovarajući mentalni sklop. On bi se sastojao u jednoj rečenici:

«Sve ste upropastili, vreme je da odete.»

Nemoć da se to izgovori pokazuje da je lobotomija temeljno urađena. Pokolenja rođena osamdesetih bauljaju kroz pomrčinu tranzicije bez perspektive ili poslušno glancaju tablicu sa pomenutim natpisom. Njihovi vršnjaci, koji sebe doživljavaju kao elitu reformi, ne kriju prezir prema tom istom narodu koji bi trebalo da menjaju. Ima neke uzvišene lepote u prokazanosti i mučeništvu; u katakombama interneta i tribinama koje posećuju samo istomišljenici; u divnom osećaju da

te ne shvataju jer si ti tako prepametan a oni tako glupi.

Lepa Srbija protiv ružne Srbije. Urbana protiv ruralne. Žuta protiv plave. Demokratska protiv radikalne. Siromašna protiv bedne. Izbezumljena protiv očajne... Ožeži. A na Dedinju i Senjaku trešnje cvetaju. Kao i svakog proleća.

Ključne promene u Srbiji su pitanje biologije. Njih može izneti samo generacija koja sada ima između petnaest i dvadeset godina, neopterećena saučesništvom ili herojskim otporom, slobodna od prošlosti i odgovorna samo budućnosti.

Asocijacija za evropske integracije (AEI) je nevladina, nezavisna i neprofitabilna organizacija, koja okuplja novu generaciju stručnjaka iz oblasti evropskog prava, kao i drugih stručnjaka neophodnih za što brže punopravno uključenje Srbije i Crne Gore u Evropsku Uniju.

Članovi Asocijacije za evropske integracije diplomci su Visokih evropskih studija organizovanih u saradnji Univerzitetskog evropskog centra (CEU) Univerziteta u Nansiju i Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.

Asocijacija je osnovana početkom 2004. godine u Beogradu i do sada je ponudila projekte:

Evropa pre mature

Nacrt zakona o zapošljavanju invalida

Seminari o EU i ljudskim pravima

Delikt mišljenja – dvadeset godina posle

Seminari o institucijama EU

«Evropa u 10 lekcija» publikacija, Beograd 2005

Internet

Evropa na mreži

europa.eu.int

Zvanična web-stranica Evropske unije. Polazna stranica koja omogućava pristup institucijama i oblastima politike, kao i mnogobrojnim zvaničnim informacijama i dokumentima EU. Kratko predstavljanje EU, spoznajte Evropu, evropa za mlade, pravci, putovanja, studiji i zaposlenja.

europa.eu.int/virtvis

Virtuelna šetnja kroz EU; grafički dokumentovane globalne informacije o najznačajnijim institucijama Zajednice. Novosti, poljoprivreda, audiovizuelno područje u medijima, budžet, konkurencija, kultura, razvoj, ekonomija i monetarna unija, cene, unutrašnje tržište, obrazovanje, zapošljavanje i socijalna politika, istraživanje i razvoj, takse i saobraćaj.

europa.eu.int/scadplus/leg/de/cig/g4000.htm

Detaljan glosar u vezi sa EU, u okviru koga se vodilo računa o institucijama i proširenju EU. Glosar obuhvata 220 uslova evropske integracije, institucije i aktivnosti EU, uključujući sve izmene i dopune Ugovora iz Nice, kao i sve promene koje je Evropska zajednica ratifikovala.

eur-op.eu.int

EUR-OP; Izdavačka kuća Zajednice sa upućivanjem na sve publikacije organa EU (sa mogućnošću direktnog poručivanja). Pravne publikacije, Službeni list Evropske unije, saopštenja za javnost i evropski forum službenih listova.

europa.eu.int/news/cal-de.htm

Aktuelni kalendar termina institucija EU sa podacima o zasedanju tela. Kalendar Evropskog parlamenta (kalendar sastanaka, plenarnih sesija), Saveta EU, Evropske komisije (nedeljni kalendar, agenda nedeljnih sastanaka), Sud pravde, Evropski obdušman, Ekonomski i socijalni komitet i Regionalni komitet.

europa.eu.int/eur-lex

Pristup pravnoj regulativi Evropske unije: službeni listovi Evropske zajednice L i C, trenutno važeće zakonodavstvo, predlozi pravnih akata, kao i dokumenta Komisije. Službeni žurnal, ugovori, pravna procedura u pripremi, preliminarna pitanja, dokumenti i pravila.